

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- G. SUITS: M. Kampmaa 70-ndaks sünnipäevaks. (Piidiga.)
J. ROOS: M. Kampmaa elust ja tegevusest.
A. ADSON: 1936. a. memuaarkirjandus.
A. SAARESTE: Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest.
A. MIKS: Heksameeter ja eelegiline distihhon eesti teorias ja värsis.
D. PALGI: M. Under — Ja liha sai sõnaks.
H. VISNAPUU: J. Sinimäe — Isamaa.
M. SILLAOTS: E. J. Voik — Eile ja täna.
A. SUIK: K. AST-RUMOR — Allah ja ta rahvas.
A. VAIGLA: Eesti rahvuslikud suurmehed.
B. KANGRO: Kaks uut teost Kreutzwaldist.
E PÄSS: Kalevala.
Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates. 31. poogen.

N° 3

23. märts

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1937

ASUTATUD 1906.

XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käskkirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käskkirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käskkirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvapäikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)21-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool leheküljele 15 kr., veerand leheküljele 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud 1—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Michael Rampone

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MÄRTS 1937

NR. 3

M. KAMPMAA 70-NDAKS SÜNNIPÄEVAKS.

Kes M. Kampmaad tunneks ainult näo järgi, ei saaks ta palgest, rühist, nõrkumatust sammust kuidagi välja lugeda kõrgesse ikka sammuvat kirjameest. Ka see, kes vanaduspiiri põlgava Kampmaa kuju taga midagi teab ta elutööst, küsib tahtmatult: kas tõepoolest juba 70-aastane?

Nagu ta tarmukas kehalik kogu pole vajunud vanaduse vimma, nii pole ka ta viljakas vaimuvirkus siamaani veel kannatanud väsimusmärkide all.

Vaadake, see on mees, keda mitte enneaegu pole närvetanud eesti vaimutegelase raskused. Mõttekriipsud ta näopildis ja elutöös on aastate jooksul küll süvenenud. Ta isiksuse ilme avaldab ühelt poolt küsimuste kannatliku läbikatsumise kalduvust, teiselt poolt virget tahet edeneva ajaga kaasa sammuda. Kõike seda pitserdab iseõpilikku otsustamist kartmatu iseloomujoon. Oma võimalikkude eksimuste julgust või nõrkust revideerides ei tunnusta Kampmaa karakterikindluseta alistumist vaadete ümberhindamisele.

Õnnitleme seda puhkeaastate vastu vaidlevat vitaalsust, seda vaimset vastupanu jõudu. Kui vanema ettetöötaja asendid ei ole vältinud ka arvustuste alla sattumist meie mõtteliikumiste protsessis, ta püsivus ja visadus tulemusrikkale sihile püüdmises teenib imestlevat tunnustust.

*

M. Kampmaa suleliigutused on haaranud hämmastavalt mitmekesiseid alasid. Kõike lühidalt loendadagi viiks visandlikust sõnavõtust pikemale. Ta varasema vaimse aktiivsuse kasvupinnaks oli rahvuslik järelärkamine, kus haritlaste hõredus tege laste harrastust tõukas kõiksugu toimete ja nõuete rahuldamisele.

Kirjanduslik harrastus on M. Kampmaale juba varakult iseloomulik. Ei ole ta noorusel puudunud tõmbust õnne katsuda ka

riimis ja rütmis mängivate keelte instrumenteerimisega. Aastakümnete kaugus on tänapäevaste kõrvus küll summutanud ta „Kandle hääled“ (1896). Umbse järelärkamise kohta polnud midagi erilist selles, et truualamlikkuses kasvatatud seminaristi eeskavaliseks luuletuseks oli „Jumal-Keiser-Isamaa“, et ta moraliseerivad värsid eeskujusid otsisid Krummacherilt, Schuhmacherilt. Ülevahutava lüüriku temperamenti omamata tabas ta isa Jannseni ja Koidula jälgedes käies siiski mõjuvaidki tunde-toone. Nii saavutas ta Eesti Kirjameeste Seltsi II võidupeol *poeta laureatus* au (luuletusega „Ema rinna“).

Idealistlikkude puhangutega segines ta seltskondlikku ellu astumise algusest saadik proosatoimeid. Kes teab, kas M. Kampmaa vaimseks kutseks niivõrd oligi kasutu tundlemine ja vaatlemine kui kasulik tegevus. Puudutame ta rahvavalgustusliku sihiga suleliigutusi mitmesugustel utilitaristlikku laadi aladel. Aga juhuslike tarbetoodete populariseerimine on paraku alati väga möödamineva tähendusega.

Pinnalises ajateenistuses tükeldumise eest hoidis M. Kampmaa õnneks ta pedagoogiline tegevus.

Seegi tarbekirjandus, mida Kampmaa hakkas tootma koolimehena, hargnes küllalt mitmetahuliseks. Piibliloo õpetusviis on ta didaktilisest sulest signinud kõrvuti loogika õpetusega; pärast äratavaid kasvatuskirju emadele süstemaatiline koduõpetuse juhatus. Keset venestuse pealetungi on ta tarvet tundnud jõudumööda ja tasapisi töötada eesti isolemise kasuks: koostas kirjalikke harjutusi eesti keele õppimiseks. Aga kitsastes oludes surutud emakeele harimist tahtis ta täiendada ka korraliku stiiliarenduse mõistete ja näidetega: pani aluse stilistilise „kirjaseadmise õpetusele“.

Ei saa ütelda, et M. Kampmaa eestlase iseloomu ja laadi juureldes eriti sügavalt oleks näinud poliitilisi ja sotsiaalseid küsimusi. Tuli Vene esimese revolutsiooni liikumine 1905. a., andis vabastava tõuke eesti isetegevusele, eesti hariduselule, eesti kirjanduslikule elule.

M. Kampmaale avanes võimalus Volmarist, kus ta oli olnud seminari õpetajaks, siirduda Tartu ENKS-i õpetajaks. Ta eluenergia võttis nüüd hoogu, rühkides täitma V. Reimani ja J. Tõnissoni ideoloogilises õhkkonnas uuendatud rahvuslikku, kõlblat, sotsiaalset tellimust. Koolikirjanikuna kerkis M. Kampmaa esirinda enam kui ühe töösusnust ja ajakohastumist tunnistava raamatuga. Kui ühtegi mainida, siis ta „Kooli lugemisraamatut“ (1905—1907). Alalhoidlikku meelsust ühendas see sisukas lugemik Vene riigikorra reformide ja saavutatud kodaniku-

õiguste mõõduka heakskiitmisega. Püüdis kasvavasse noorsoosse seemendada armastust kodumaa, Eesti ajaloo, keeleliste ja kirjanduslikkude pärimuste kohta. Tõmbas vanemalt autoreilt valitud lugemispalade sekka ka tollal alles algavaid uustulnu-kaid.

Kui aastat kümme hiljem läbi teise Vene revolutsiooni tormide ja võõrvõimude vastu tõusnud võitluste saabus viimati Eesti riiklik iseseisvus, siis ei jätnud M. Kampmaa oma krestomaatiat ajakohaselt ümber töötamata. „Eesti lugemikuna“, uue ühtluskooli nõuetega kohandatuna, läks see nüüd mitmes trükis ringkäiku.

*

Käsikäes üldise pedagoogilise tegevusega, kõrvuti sugemete sõelumisega eespoolmainitud krestomaatiat jaoks, kujunes M. Kampmaa lemmik-kalduvuseks eriti kirjanduspedagoogiline harrastus. Õpetades ei pääsenud ta mööda eesti kirjandusloo läbimise raskustest ja küsimustest. Noorsoo juhatajana eesti värsi ja proosa pärimustele õppis ta lähemalt tundma teatmeliste ja pragmaatiliste eeltööde puudujääke. Otsustas ise täiendavaid andmeid koguda autorite eluloost. Hakkas nende teostest eestleituid arvamusi summeerima ja oma vaadetega rakendama, kavatses eesti kirjanduse arengukäiku eri ajajärkudeks kokku võtta, voolude ülevaateks lülitada.

Parajasti kui meie moodsa kirjanduse käärimised, võitlused ja võidud aktualiseerisid endiste väärtuste ümberhindamist, ilmus M. Kampmaa „Eesti vanem ilukirjandus“ (1908). Enamvähem sõbraliku arvustuse hõõrumispinnaks said mõned kiriklikud ja kõsterlikud kompleksid ta ainekäsitluses.

Aga siitpeale asus M. Kampmaa oma elutöö tähtsama harrastusliku ülesande lahendamisele. Arendatud eesti kirjandusloolise ainekäsitluse laienduseks populaarteaduslikuks käsitluseks, on see lahendus ületanud kaugelt esialgse pedagoogilise eesmärgi: rahvusliku ärkamise kirjanikke ülendada pjedestaalile, pilku teritada teiste minevikukaugemate ja olevikulähedamate kohta.

Kui M. Kampmaa polühistooriliste taotluste ringis küsida suurteost, mis paljumahutava erikaaluga kõneleks autori eest, siis on sääraseks saavutiseks kahtlemata „Eesti kirjandusloo pea-jooned“. See neljaköiteliseks kasvanud teos haarab kogu eesti kirjanduse arengut rahvaluulest kuni praeguse ajani, uusromantika ja uusrealismi heitlusteni. Umbes 1200 lk. lahti rullides eesti kirjanduse saabumist, võõraste hooldamist ja omarahvuslikkude voolude vaheldust on see pikkamööda valminud pano-

raam ühtlasi imposantseks mälestusmärgiks tegija enese tööpanuste ja arenguvõimete kohta.

„Peajoonte“ esimene köide ilmus a. 1912, neljas 1936. Vahepeal on meie valvas vanem kirjandusloolane ise palju teadlikumaks õppinud. Ta allikakriitika ja enesekriitika on edenenud. Muu seas on ta tarviliikuks leidnud oma teose algosa kohandada uusimate eriuurimuste tulemustega, ühtlasi on ta liigseid sõna-ilustusi oma lemmikautoreid esitades targu tempereerinud asjalikumaks. Niimoodi on ta ülevaade võitnud enesekaitset aegumise vastu.

Ei tarvitse omaks võtta kõike Kampmaad ta üksikasjus komistavate vääratuste ja põhimõtteis piidleva vanameelsusega. Aga kuidas võiks küllaldaselt teenitud tunnustust maha salata ta „Eesti kirjandusloo peajoonte“ ees! Nii laialdase ja ümmarguse kokkuvõtte eesti kirjanduse arenguteist on teostanud kirjandusteadlase diplomita asja-armastaja. Viimase sõna kummalegi poolmikule võiks selle juures kriipsu alla tõmmata. Eesti kirjandusloo senise suurejoonelisema ürituse on sooritanud eraõpetlane, kes oma järk-järgult valmivat töövilja mitte pole ette kandnud ülikoolis, vaid keskkoolis, seminaris, üldhariduslikel kursustel. Ta peateos sillutab aga ülikooliski üldhariduse ja teaduse vahemaid vähemalt niikaua, kui spetsialistikutselised pole usaldanud ennast ja ainet piiravast uurimistööst välja tulla suuremate sünteeside tegemiseks kogu eesti kirjanduse mõõtkavas.

Võib olla, et M. Kampmaa sellega peab tahes või tahtmata leppima, et ta massiivset ehitust kirjanduspedagoogikas asendavad väiksemakaustalised õppevahendid. Aga ta suurteose paikapidavus kergelt käibivaist õpperaamatuid rikkalikuma magasi-aidana on tagatud vististi pikemaks ajaks. Parimaks õnnitluseks lugupeetud pioneerile tohiks küll olla see, et ta töö olevikuturult lõppude lõpuks välja küünib kasupüüdmist ületava andumuse tähistele.

Gustav Suits.

MIHKEL KAMPMAA ELUST JA TEGEVUSEST.

1.

Jõudnud 70. eluaasta künnisele, paneb Kampmaa enesest kõnelema oma töö ja tegevusega ning selle osaga, mis ta on etendanud aastakümneid pioneerina mitmete eesti vaimse omakultuuri alade viljelemises. Tervenisti 49 aastat on ta vahetpidamata rühmanud mitmekesises tegevuses. Andudes mingile ülesandele, ta on süvenenud sesse põhjalikult ja innuga. Nii on

ta teotsenud õpetajana, kirjandusloolasena, ajakirjanikuna, seltskonna- ja kirikutegelaseks, kirjamehena jne. Viimasena ta on avaldanud üle 30 teose, mis käsitlevad väga mitmesuguseid küsimusi.

Tema peatähtsus seisneb ta teeneterikkas tegevuses eesti emakeelse koolikirjanduse ja eesti kirjandusloo viljelemise alal. Võib liialdamata öelda, et Kampmaa on juhtivamaid jõude eesti uuema aja koolikirjanduse arendamises ja eesti kirjandusloo uurimises, ning õiglase vaateleja ei saa tema tähtsust ses suhtes kunagi alahinnata ega maha salata.

Kampmaa on neid isiksusi, kes on kitsaist oludest üles rühkinud ja sipelga usinusega püüdnud haridust ja teadmisi omandada ning seega tõusnud silmapaistvale kohale meie avalikus elus. See on rikas elu nii oma sündmustikuliselt käigult kui intensiivselt tegevuselt.

Mihkel Kampmaa (Kampmann) sündis Pärnumaal Pärnu kihelkonnas Sauga vallas Papsaare külas 28. märtsil (ukj.) 1867. Isa Madis pärines talust, ei hakanud aga talupidajaks, vaid kaluriks. Ema oli pärit samuti talust. Kampmaa lapsepõlv ei olnud hele, sest isa suri varakult, poja olles natuke üle aasta vana, pärandamata naisele ja lapsele muud kui väikese majakese Maidla-Uuetoa talu krundil. Seda Kampmaa nooruskodu kujutab sullejoonistus raamatus „Eesti lugemik“ I M. Körberi luuletuse „Minu isamajakene“ juures. See väike maja oli aga tol ajal ainuke suitsuta eluase külas, välja arvatud koolimaja.

Kampmaad aitas kasvatada ja koolitada ta lell ning kasuisa Juhan, keda tunti ligemas ja kaugemas ümbruses vooripodrätiskuna Pärnu linakaubanduse õitseajal.

Esimesed sammud raamatutarkuse alal astus Kampmaa ema ja õe juhtimisel. Lugemiskunsti ta omandas kergesti juba varajases nooruses, kui ta oli alles 4-aastane. 8-aastasena pandi ta Papsaare külakooli, kus käis kaks aastat, 1875—1877. Seejärel astus Audru kihelkonnakooli, mis asus kõigest 2 kilomeetri kauguses Kampmaa kodukohast. Viimatimainitud õppeasutises ta õppis 4 aastat, 1877—1881.

Lõpetanud Audru kihelkonnakooli ja olnud vahepeal üle aasta kodus, siirdus Mihkel Kampmaa Pärnu kreiskooli, kus käis 2 aastat, 1882—1884. Koolielu ja -töö oli Kampmaale armsaks saanud ja ta soovis anduda pedagoogi elukutsele; eriti igatses ta saada kihelkonna-kooliõpetajaks. Seepärast ta astus Valga seminari, kus õppis 4 aastat, 1884—1888. Lõpetanud seminari, ei saanud ta aga mitte kihelkonna-kooliõpetaja kutset, sest koolireformi tõttu venestuse suunas a. 1887 ei antud enam sellesarna-

seid kutseid. Kampmaa ei saanud ka mitte vallakooliõpetaja kutset. Sellest hoolimata õnnestus tal saada õpetaja koht Tõstamaa vallakoolis. Siin töötas ühe aasta, 1888/89, ja siirdus siis Väike-Maarjasse kõstri kohale. Omandanud 1890. a. Tallinna Aleksandri gümnaasiumi juures algkooli-õpetaja kutse, töötas K. Väike-Maarja kihelkonnakoolis ka õpetajana a. 1890—1892. Väike-Maarjasse jäi Kampmaa 1893. a-ni, mil lahkus sealt mõningate intriigide ja sihilikkude pealekäimiste tagajärjel. Pärast seda oli ta veebruarist 1894. kuni 1896. a. Viljandis ajalehe „Sakala“ vastutav ja tegev toimetaja. Siis siirdus Kampmaa jälle koolitööle ja oli Viljandis A. von Stryki kaheklassilise eraalgkooli juhataja a. 1896—1903, ühtlasi ka Viljandi Jaani koguduse organist. Vahepeal oli ta omandanud Pärnu gümnaasiumis kodukooliõpetaja kutse ajaloos, maateaduses ja saksa keeles.

Viljandis ei piirdunud Kampmaa tegevus mitte üksnes koolija kirikueluga, vaid ta võttis innuga osa ka haridusliku ja seltskondliku elu üritusist, olles 1900.—1903. a. „Koidu“ seltsi laulukoori juht ja Viljandi Põllumeeste Seltsi juhatause liige.

A. 1903 kutsuti Kampmaa Volmari seminari eesti soost õpilaste usuõpetuse ja eesti keele õpetajaks. Seal avanes talle viljakas tööpõld koolitöö alal, ühtlasi jäi aega üle muudekski harastusteks, eriti eesti kirjandusloo uurimiseks. A. 1907 kutsuti Kampmaa Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlastegümnaasiumi eesti keele, Eesti ajaloo, kodumaatundmise, maateaduse ja usuõpetuse õpetajaks. Sellele kohale jäi ta kuni 1919. a., mil valiti Tartu õpetajateseminari määraliseks eesti keele ja kirjanduse, eesti keele ja koduloo metoodika ning didaktika õppejõuks. Siin võis Kampmaa oma võimeid ja kogemusi rakendada maksimaalses ulatuses, andes teoreetilisi tunde ja juhtides oma aineis ka õpilaste praktilisi harjutusi, saavutades ses suhtes parimaid tulemusi. Oma kogemuste põhjal ta jõudis veendumusele, et välismaa, eriti Saksa eeskujusid töökooli ja üldõpetuse alal ei tule orjameelselt jäljendada, vaid on vaja uuemaid pedagoogilisi ideid ja metoodilisi võtteid kohandada meie oludega. Seda silmas pidades, arvas ta, et ei tule rakendada täielikku üldõpetust meie koolis, vaid olude kohaselt ainult osalt, taotelles seejuures kõigi sugulasõppeainete omavahelist sidumist. Üldiselt aga püüdis ta töökooli peataotlusena arendada õpilaste vaimset isetegevust. Et Kampmaa innukas tegevus kandis vilja, seda näitasid keskkooli lõpetajate kontrolltööd, mida korraldas Haridusministeerium eesti keeles. Tulemuste avaldamisel selgus, et Tartu õpetajateseminar sammus aastate jooksul esimeste ja paremate reas.

A. 1928 läks Kampmaa pärast seda, kui oli 40 aastat töötanud haridusalal, paiukile; paiukiseadus aga võimaldas tal veel mõned aastad edasi töötada vähendatud tundide arvuga esiti seminaris ja hiljemini seminari asemele asutatud Tartu pedagoogiumis.

Otsese koolitöö kõrval oli Kampmaa otsitud lektor nii õpetajate suvekursustel ja kongressidel kui mitmeil teistelgi hariduslikel üritustel, nagu „Vanemuise“ õhtukursustel jm.

Ka seltsitegevusest võttis Kampmaa Tartus elavalt osa. Eriti energiliselt oli ta tegev „Vanemuises“ ja Eesti Kirjanduse Seltsis. Viimases oli ta juhatuse liige, kirjatoimetaja abi, aasta- raamatute toimetaja ja Koolikirjanduse-toimkonna juhataja.

Peale selle oli ta Eesti Rahva Muuseumi, Õpetatud Eesti Seltsi, Tartu Õpetajate Seltsi ja Tartu Majaomanikkude Seltsi liige; viimases ta oli esimees a. 1919—1921. Mitmed organisatsioonid on Kampmaa teeneid eesti kultuuri- ja hariduselus hinnanud ja tema oma auliikmeks valinud, näit. Eesti Kirjanduse Selts 1932. ja Tartu Õpetajate Selts 1933. a.

Praegu elab Kampmaa oma vanaduspäevi Tartus, kus tal on kinnisvara samuti kui Tallinnaski. Seejuures ei väsi ta edasi töötamast, viljeldes oma lemmikalasid — eesti kirjanduslugu ja koolikirjandust.

2.

Kampmaa on kasvanud ja arenenud ärkamisaja vaimsete pärimuste ringis. Need on tema maailmavaatele vajutanud tugeva pītseri, sisendades tasse rahvuslikku mõtlemisviisi ja idealistlikku eluvaadet. Rahvusliku kultuuri arendamise sihis hakkas ta juba varakult teotsema. Tolle aja olude ja mentaliteedi kohaselt ei rakendanud Kampmaa oma võimeid ja töötahet mitte ühes suunas, vaid teotses igasuguste küsimustega väga mitmetel aladel tüüpilise rahvamehena ja rahvavalgustajana.

C. R. Jakobsoni kuulsat teost „Kolm isamaa kõnet“ luges Kampmaa kohe, kui hakkas tutvuma kirjasõnaga. See teos pani ta hinge tugevasti helisema ning noormehe ühtlasi ka teotsema. Poisikesena kogus ta a. 1880 Saugas ligikaudu 200 vanasõna, mõned rahvalaulud, muinasjutte ja muistendeid oma emalt ja teisiltki vanemait inimesilt. Seda üritust jätkas ta hiljemini Hurda mõjustusel ja eeskujul.

Nagu enamik kirjatarku üritas Kampmaagi alata oma kirjanduslikku eneseteostamist luuletamisega. Luuletamiskatseid ta tegi juba Valgas, kui õppis sealses seminaris, ja avaldas neid

J. Kurriku toimetusel ilmuvas ajakirjas „Meelejahutaja“ 1887—1888. Samal ajal ta hakkas innukalt ja järjekindlalt kaastööd tegema ajalehtedelegi, olles „Oleviku“ kaastööliseks a. 1888—1893, „Postimehe“ kaastööliseks a. 1888—1927, samuti toetades kaastööga A. Peedi ajalehte „Sakalat“ ja J. Järve „Virulast“. Oma luuletused kogus ta hiljemini kokku ja andis välja nime all „Kandle hääled“, 1896. Mitmed tema luuletused on avaldatud ka koolilugemikkudes, milledest mõned kuuluvad meie luule paremikku.

Luuletuste, artiklite ja sõnumite avaldamise kõrval teotses Kampmaa omal ajal mitmeti ka tõlkimisega. Nii tõlkis ta juba kreiskooli õpilasena Roth'i reisukirjelduse „Stanley leiukäik Aafrikas“, mis ilmus mõni aeg hiljemini ajalehe „Sakala“ lisa-lehes. Sama lehe jutunurgas ilmus tema tõlkes Maurus Jókai romaan „Armastuse narrid“ a. 1894. Edasi tõlkis ta ja avaldas trükis Marlinski jutustuse „Ja siiski“ 1897., Hedenstjerna „Kvislinge õpetaja“, eestikeelse pealkirjaga „Uue aja vaim“, 1898. ja inglise keelest uudisjutu „Tõe pärast“ 1896. a. Peale kirjanduslikkude tõlgete on tema sulest ilmunud veel „Liivimaa kubermangu talurahva seaduse“ tõlge a. 1899.

Paralleelselt luuletamise ja tõlkimisega käsitles Kampmaa ka mitmesuguseid teoreetilisi ja teaduslikke küsimusi, andes välja mitmed populaar-teaduslikud teosed. Nii ilmusid tema sulest „Kirjad põllutööst“ I—V, 1894.—1896., „Loogika õpetus“ 1895., ja 1896. a. „Lahtised kirjad emadele“. A. 1902 avaldab ta „Postimehes“ uut ja huvitavat ainet käsitleva teose „Eestlase iseloom ja laad“, mis ilmub varsti ka eri raamatuna. See teos on kõnede seeria tulemus, mida ta pidas Tarvastus ja Suure-Jaanis. Nüüdsest peale saavad kodumaised ained tema huvi keskuseks, eriti Eesti kodumaa, ajalugu ja kirjandus kui ka muinaslugu. Kodumaa tundmise edendamiseks ja õhutamiseks ta andis välja koguteose „Eesti kodumaa“, mis ilmus kahes jaos 1921. a., ning muinasloo elustamiseks „Eesti muinasjutud“ 1919. a., kus on trükitud mitmed tema enda kogutud muinasjutud.

3.

Eesti emakeelse koolikirjanduse alged laiemas mõttes ulatuvad tagasi aega, millest on möödunud juba ligi 150 aastat. Selle algusaastaks võime märkida 1795. a., mil ilmus O. V. Masingi „ABD ehk Luggemisse-Ramat Lastele kes tahavad luggema õppida“. Sestsaadik on meie emakeelne koolikirjandus arenenud üha tõusu sihis, tehes läbi tänapäevani mitmed arenguastmed.

Kogu ses arengus võime tähtsustada kolme meest, kes esinevad teenäitajaina ja kelle tegevus on olnud epohhi sünnitav eriti eesti keele ja kirjanduse alal. Need on O. V. Masing, C. R. Jakobson ja M. Kampmaa. Masing on meie emakeelse koolikirjanduse põhjendaja ja algataja, Jakobson selle rahvuslikult häälestaja, mõtestaja ning sisustaja ja Kampmaa selle moodsate pedagoogiliste, didaktiliste ning metoodiliste nõuetega kohandaja ja ajakohasele tasemele tõstja. Viimatimainitud suhtes on Kampmaal suuri teeneid.

Koolikirjandusega hakkas K. teotsema 1895. a. peale. Sel aastal ilmus tema „Piiblitöö õpetuseviis“, mis kasvas välja koolipraktikast Viljandis. Samuti sugenes tema koolipraktikast teos „Kirjalikud harjutused Eesti keele õppimiseks“ a. 1902. Edasi ta avaldab koolikirjanduslikke teoseid üksteise järel. Kuna tal oli Volmari seminaris võrdlemisi väike arv tunde, siis kasustas ta vaba aega tihti Tartu sõitmiseks, et töötada siinsetes raamatukogudes ja hankida vajalist materjali oma koolikirjanduslike teoste jaoks. Selle töö tulemusena ilmus tema „Kirjaseadmise õpetus“ 1904., „Koduõpetus“ 1905. ja „Koduõpetuse juhataja“ 1906. a. Hilisemast ajast on mainitavad tema koolikirjanduslikud teosed „Kodumaa tundmise õppeviis“ 1917., „Eesti keele õppeviis“ 1918. ja „Eesti ajalugu algkoolidele“ 1919. ning „Uus aabits“ 1929. aastast.

Viimatimainitud teosed on kõik omast kohast tähtsad ja on meie kooli- ja pedagoogilist kirjandust edasi viinud, harides meie metoodilise kirjanduse uudismaad. Kuid meie kooli- ja pedagoogilise kirjanduse tippsaavutustena, epohhi sünnitavate teostena ja uusi suundi taotlevate raamatutena esinevad tema „Kooli lugemiseraamat“ I 1905., II 1907. ja tema „Eesti lugemik“ I—III 1924., IV—V 1925. a. „Kooli lugemiseraamatud“ ja „Eesti lugemikud“ on ilmunud korduvais trükkides, mis näitab, kui laialt nad olid levinud meie koolides ja milline mõjuulatus neil oli.

Nagu C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamatu“ ilmumine a. 1867 oli ilmutus meie ärkamisaegses koolikirjanduses, nii oli seda ka Kampmaa teose ilmumine 1905. a. revolutsiooni päevil. Allakirjutanu mäletab veel selgesti, kui ilmus see raamat ja millist elevust see sünnitas. Olin tol ajal 1905. a. sügissemestril Eesti Aleksandri-koolis Põltsamaal. Ühel päeval tuli eesti keele õpetaja O. Liigand uue raamatuga klassi ja luges õpilastele sealt üht kui teist ette, öeldes, et see raamat tähistab uue aja algust eesti keele ja kirjanduse alal meie koolielus. O. Liigandil oli õigus. See raamat sünnitas tõesti murrangu meie tardunud kooli-

elus. Sellest ajast peale, s. o. üle 30 aasta, kajastavad Kampmaa lugemikud eesti koolielus valitsevaid mõttesuundi, taotlusi ja pedagoogilisi voole.

Tema „Kooli lugemiseraamatu“ I ja II ilmumise ajal oli eesti keel võõrlapse osas õppeainena meie rahvakoolis. Kogu õppetegevust viljeldi intellektualistliku psühholoogia suunas ja oldi arvamusel, et mõistusele serveeritud sõnad avaldavad õpilasse jäädavat mõju. Kuid see oli eksitus. Ratsionalistliku pedagoogika sõiduvees olev koolikirjandus ei tiivustanud fantaasiat ega häälestanud tõhusalt tundeelu. Kunstilisest kasvatusest ei saanud sellistes oludes juttugi olla: igavad moraliseeriva tendentsiga palad olid kunstilise kasvatuse süvendamiseks kõige vähem sobivad. K. taotles oma „Kooli lugemiseraamatus“ juba algusest peale kunstilise kasvatuse suunda, olgugi et tegi seda esialgu väga tagasihoidlikult. Aga kui 1911. a. alates voluntaristlik psühholoogia pedagoogilises elus pääses üldiselt mõjule, siis hakkas Kampmaa kindlamalt teotsema kunstilis-esteetilise kasvatuse suunas. Ta kõrvaldas kord-korralt oma „Kooli lugemiseraamatu“ järgmistest trükkidest õpetliku tendentsiga ning reaalinelisti palasid ja asendas neid ilukirjanduslike paladega, mis käsitlevad rohkem tegelaste hingeelu ja sisevõitlusi, rõõme ja kannatusi. Seda ta sai teha aga ainult piiratult, sest venetamisajal oli vaja eesti lastele serveerida ka kodumaisi reaalsisulisi palasid, et õhutada isamaa- ja koduarmastust; sellised ained olid peamiselt loodus- ja maateadus.

Iseseisvuse saabumisel pärast revolutsiooni teostati meie koolisüsteemis põhjalikke muudatusi. Nüüd oli rohkem võimalusi pühendada tähelepanu emakeelele kui niisugusele ja ka omale kirjandusele. Pearõhku pandi loomulikult algupärasele ilukirjandusele, eriti sellele osale, mis oli rahvuslikult häälestatud. Uute nõuete ja ülesannete kohaselt töötas nüüd K. oma lugemiseraamatu põhjalikult ümber ilukirjandusliku lugemiku suunas. See ilmus 5 jaos II kuni VI õppeaasta jaoks. Vastav ilukirjanduslik materjal oli viieks aastaks ära jaotatud vastavalt õpilaste arenguastmele, eale ja võimistele. Sel puhul arvestas autor ka kirjandusloolist vaatekohta selles mõttes, et oleksid esindatud kõik tähtsamad kirjanikud ja ka nende tähtsamad teosed, püüdes anda seega õpilastele aimu meie kirjanduse arengu-loomisest käigust. Ühtlasi olid lugemikkude lõppu paigutatud ka lühikesed kirjandusteoreetilised märkused.

1928. a. alates, mis ajast meie algkoolis kehtivad praegused õppekavad, teostas K. oma lugemikkudes jällegi uue õppetegevuse reformi. See lähtus õppeainete keskustamise põhimõttest,

et arendada sugulasõppeainete omavahelist sidumist. Õppeainete sidumise põhimõtte on esmakordselt läbi viidud „Uues aabitsas“, mis ilmus 1929. a.

Veel rohkem taotleb Kampmaa õppeainete keskustamise põhimõtet sel teel, et ta valib vastavad ilukirjanduslikud palad sellesisulised, et nad oleksid seoses teiste õppeainetega, näit. algkooli 1.—3. klassini kodulooga ja 4.—6. klassini Eesti ajalooga. Nii kujutavad vastavad ilukirjanduslikud palad — jutustused ja luuletused — koduloo kui õppeaine taustal laste ja vanemate elu mitmesugustes olundeis. Samuti aitavad ilukirjanduslikud teosed ajaloo taustal tutvustada õpilasi meie minevikuga, läinud põlvete elu ja olustikuga. Sedaviisi säilitatakse õpilaste energiat ja saavutatakse selgem käsitus õppeainete olemussisust.

Kampmaa lugemikke iseloomustavad hästi K. enda sõnad allakirjutajale: „Ükski pala ei seisa mu lugemikus juhuslikult, vaid igal neist on kas sisult, keelelt või juhtivalt ideelt täita mingi pedagoogiline, reaalsisuline ülesanne. Kasvatavad motiivid on mu lugemiku uuemates trükkides sündmustiku sügavasse põhja ära peidetud, nii et neid saab kas ainult aimuslikult taibata või jälle analüüsi teel leida. Paljusõnalisest moraalist on mu lugemikud vabad. Mitmekülgsus autorite poolest tagab keelilise ja stiililise mitmekesisuse ning värskuse.“

See on kahtlemata Kampmaa lugemikkude voorus, et moraal ja õpetus on neis ära peidetud. Kuid mitte üksnes need, vaid ka juhtivad motiivid ja ideed on esitatud varjatud kujul, mille tõttu mõju on seda suurem. Nooremaile klassidele määratud lugemikes taotleb ta ideed, et meie oma kodu ja kaasinimesed pälvivad enam armastust ja tähelepanu, kui oleme neile tavaliselt osutanud. Meie vajame rohkem südameharidust ja sisemist soojust. *O m a k o d u, o m a k o d u m a a j a o m a r a h v a s o l g u m e i l e k õ i g e l ä h e m a l.* Ühenduses sellega tuksub Kampmaa lugemikkudes tundlikult ka sotsiaalne närv, mis viipab sotsiaalse õigluse taotlemisele.

Edasi ei pea meie kasvatus ja hariduse taotlused suunatud olema mitte üksnes olevikku ja tulevikku, vaid ka minevikku. Meie kasvav ja arenev noorsugu tundku oma esivanemaid ja nende elu; neid tundma õpib ta kõige paremini siis, kui ta süveneb läinud põlvete vaimuloomingusse. Olgu siis kas muinasjutud, vanasõnad, rahvamõistatused või rahvalaulud — neis kõigis kajastub meie esivanemate elutarkus, teravmeelsus ja fantaasiarikkus. See on K. lugemikkude täheldatavaks vooruseks, et *t a r õ h u t a b e r i t r a h v a l o o m i n g u t*, sest see sisendab õpilase hinge erilist soojust, õhutab rahvuslikku solidariteeditunnet

ja kasvatab õilsat isamaalist meelsust, mis on vaba šovinismist ja ebaehtsast paatosest.

Oma pedagoogilised tõekspidamised võtab K. kokku sisukas teoses „Didaktika põhijooned“, a. 1932. Käesolev kirjutus ei saa aga lähemalt seda käsitleda. Ainult niipalju olgu tähendatud, et autor selles teoses eriti rõhutab kaht nõuet õppetöös: need on õppetöö intensiivsus ühelt poolt ja elamuslikkus teiselt poolt, mis on iga viljaka õppetegevuse põhialused. Neid põhimõtteid püüab ta teostada ka ise nii oma õppetöös kui lugemikkudes.

4.

Kamppmaa suunakindla ja reformitahtelise koolikirjandusliku tegevuse kõrval on samuti esile tõstetav tema tegevus eesti kirjandusloo viljelemisel. Asjaarmastajana, nagu ta end ise nimetab, on ta eesti kirjandusloo esmajärgulise tähtsusega pioneer; ta on andnud ulatusliku teose, milles on käsitletud meie kirjanduse areng vanimast ajast kõige uuemani.

Eesti kirjanduslooline kirjandus on küll juba üsna vana. Esimene sellesarnane katsetus ilmus juba a. 1715 tallinnakeelse Uue Testamendi eeskõnena. Hiljemini ilmus sääraseid katseid mitmeid. Kuid ükski neist pole tõusnud sellele tasemele, et oleks omagi aja kohta olnud natukegi rahuldav eesti kirjanduse arengu ülevaade. Alles K. kirjanduslugu vastab neile nõudeile, mis üldiselt seatakse sarnastele teostele. Sellega on K. meie uuema kirjandusloolise kirjanduse põhjendaja. Et sel teosel on puudusi, mis esinevad igas ulatuslikumas töös, see ei vähenda veel palju selle väärtust ja tähtsust. Juba see määratu materjal üksi, mis K. on siia kogunud, annab raamatule kadumatu väärtuse. Peale selle on teosel veel muidki vourusi.

Kamppmaal on tulnud raskeis tingimustes töötada, alates sellest hetkest, kui ta oma ülesande juurde asus 1903. a. Ta on pidanud heaks võtma etteheiteidki, et miks ta asub viljelema ala, mis ei kuulu temale. Sellest annab kujuka näite dr. K. A. Hermannii suhtumine Kampmaasse ja tema kirjandusloolistesse üritustesse, millest selgub, kui omapärased olud meil valitsesid. A. 1908, kui Hermann oli teada saanud, et K. kavatses koostada uut eesti kirjanduslugu, kirjutab ta jaanipäeval, 24. juunil, viimasele järgmise sisuga kaardi:

„Armuline Herra Kampmann! Härra Jürgenstein on ütelnud, et Teie pidada Eesti kirjanduse ajalugu uuesti välja andma. Eesti kirjanduse ajalugu teaduse põld on $\frac{3}{4}$ minu oma. Kümme aastat olen kogunud ja väsimata töödelnud seda teadust systematiseerida materjali põhjal, mis aina minu kogutud ja mesilase virkusel ivakeste kaupa otsitud. Keegi teine ei oleks vaeva enese selga võtnud. Avaldan protesti selle vastu,

kes minu põllult lõigata ihkab, kus ta ei ole külvanud. Ainult $\frac{1}{4}$ on Reimani, Kallase, Ederbergi töödest systemi seatud; ka seegi tegi tööd küllalt. Seni ajani ei oleks keegi Eesti kirjanduse kangelastest nii hästi kui midagi teadnud, kui mina seda ei oleks võimalikuks teinud. Teiste sõnadega oma uurimist puudulise töö tarvis pruukida mina ei luba. T. Sander on juba Jürgensoni järel kaks kuiva vihukest kokku kopitsenud, ja Sööt on seda trükinud — päris kuiv puru teises jaos. Ümber septseda keelan täiesti ära 1).

See dokument kõneleb iseene eest. Õnneks ei lasknud K. ennast heidutada ja töötas edasi. Nüüd on ta oma suure tööga lõpukorral ja „Eesti kirjandusloo peajooned“ I—IV on kirjanduslugu, mille puhul meie ei tarvitse teiste rahvaste ees häbeneda. See teos on kirjanduslikuks juhiseks meie kodudes, kirjanduslikuks abiraamatuks meie õpetajaile ja õpilasile ning õpperaamatuks meie ülikoolis.

See mitmesuguste eesmärkide taotlemine on küll teosele ühelt poolt vooruseks, teiselt poolt aga kahtlemata ka puuduseks, andes talle liigselt rakendus- ja kooliraamatu iseloomu, riisudes sellelt meetodikindla teadusliku laadi.

Kuidas Kampmaa sai kirjandusloolaseks? Sellele mõttele ta tuli, õpetades eesti keelt ja kirjandust Volmari seminaris a. 1903—1907. Seal talle selgus, et veidigi rahuldavat ülevaadet anda eesti kirjanduse arengust oli väga raske. Sellekohane ajalooline ülevaade puudus täiesti. Hermann ja Sanderi kirjanduslood olid olemas, kuid need käsitlesid vaid vanemat aega, tehes sedagi kindla süsteemita; uema kirjanduse natukegi nõuetekohasemat ülevaadet aga ei olnud, välja arvatud mõningad lühikesed artiklid, mida ei saanud veel võtta kirjandusloona. Seda arvestades asus K. täitma mainitud lünka eesti kirjandusloolises kirjanduses.

Kõigepealt tuli muidugi hakata materjali koguma. Andes Volmari seminaris kõigest kuni 13 tundi, jäi tal üsna palju aega üle oma eriharrastuslike teostamiseks; oma vaba aega ta siis kasustaski Tartu sõitmiseks, et hankida materjali, töötades Õpetatud Eesti Seltsi ja Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogus. Nende harrastuste esimeseks tulemuseks oli teos „Eesti vanem ilukirjandus“, mis ilmus a. 1908, peale selle mõned artiklid ajakirjas „Eesti Kirjandus“. K. esimesi kirjandusloolisi harrastusi ei võtnud osa arvustust just hästi vastu. Eriti teravalt ründas Noor-Eesti ringkond (vt. B. Linde arvustust „Eesti Kirjanduses“ 1909). Sealtpoolt heideti Kampmaale ette eeskätt kirjandusloolise meetodi, süsteemi ja ühtlase esteetilise ning ajaloolise mõõdupuu puudumist.

1) EK1A. M. Kampmaa 1:12.

A. 1907 Tartu elama asunud, avanesid Kampmaale veel soodsamad võimalused oma kirjanduslooliste harrastuste viljelemiseks. Nüüd olid allikad ja materjalid igapäev kättesaadaval. Pidades „Vanemuise“ seltsi poolt korraldatud üldhariduslikel kursustel loenguid eesti kirjandusloost, tehes hiljemini sedasama lektorina Tartu rahvaülikoolis, oli tal võimalus ja vajadus põhjalikumalt süveneda ainesse. K. võttis oma ülesannet väga tõsiselt ja andus tööle suure huviga; see töö on kestnud nüüd juba üle 30 aasta. Tuleval aastal saab täis 30 aastat, mil ilmus tema esimene kirjanduslooline teos, eespoolmainitud „Eesti vanem ilukirjandus“. Süvenenud oma huvialasse, ei ole Kampmaa lasknud end eemale meelitada oma lemmiküritusest. Ta keeldus toimetama hakkamast „Postimehe“ juubelialbumit, minevast Eesti Kirjanduse Seltsi teaduslikuks sekretäriks a. 1917 ja siirdumast Läänemaa seminari direktori kohale 1924. a., et mitte oma tööd katkestada.

Kord alustatud ülesannet kirjutada senistest põhjalikum eesti kirjanduslugu harrastas K. kõige innuga, alatasa kasvades ja edasi arenedes ühes oma tööga, mille tulemuseks oli „Eesti kirjandusloo peajooned“ neljas jaos.

Esimene jagu ilmus 1912. a., sellest ilmus III parandatud ja täiendatud trükk a. 1924, uue põhjalikumalt parandatud trüki käsikiri on autoril juba valminud. See esimene jagu käsitleb eesti kirjanduse arengut kõige vanemast ajast kuni J. V. Jannsenini, s. o. kuni ärkamisajani ja romantismini. Raamat võeti arvustuse poolt võrdlemisi hästi vastu. Eriti tunnustavalt ja heatahtlikult arvustas teost J. Aavik ajakirjas „Eesti Kirjandus“ 1912, nimetades seda niisuguseks, nagu me seda võisime soovida ja mille pärast me enam ei tarvitse ühegi haritud rahva ees häbeneda ei sisu ega välimuse suhtes.

„Eesti kirjandusloo peajoonte“ teine jagu ilmus 1913. a., II trükk 1921. ja III ümbertöötatud ja uuemate kirjanduslike seisukohtadega kohandatud trükk 1933. a. See teos haarab eesti kirjanduslugu Eesti ärkamisaja ja romantismi ulatuses, lõpetades A. Haavaga. Raamatusse suhtuti jällegi heatahtlikult. V. Reiman oma viimasel eluaastal 1917 ühes erakirjas autorile soovib viimasele õnne, üteldes: „Õnne ja auusat nime oletegi enese külge köitnud kindla püüdmisega ja väsimata tööga. See on rohket vilja kannud ja Teile Eesti kirjanduse loos auukoha muretse nud“ 2).

Kui teose I ja II jao ilmumise ajaline vahe piirdub kõigest ühe aastaga, siis II ja III jao vahet on tervenisti 10 aastat. Kolmas jagu ilmub alles a. 1923. Et eeltööd uuema eesti kirjandusloo kohta peaaegu puudusid, siis võttis materjali kogumine ja läbitöötamine palju aega. Ka tuli leida vajaline distants ainele, sest käsitletav kirjandus ulatus olevikku ja enamik selle ajastu kirjanikke oli veel elus.

„Eesti kirjandusloo peajoonte“ III jagu käsitleb realismi-ajastut eesti kirjanduses ühes realismi arengu avaldustega, haarates endasse umbes 30-aastast ajavahemikku. See III jagu sai üsna karmi arvustuse osaliseks F. Tuglase poolt (vt. „Looming“ 1923), kes K-le ette heidab ideelist ühekülgisust, meetoodilise ja stiililise ühtluse puudust ning era-

2) EK1A. M. Kampmaa 1:34.

poolikut ja subjektiivset suhtumist oma ülesandesse, toonitades, et eriti kõikuv on Kampmaa ajalooline ja esteetiline hinnangute kriteerium.

Veel pikem ajavahemik kui II ja III jao vahel lahutab III-ndat jagu IV-ndast. Viimane ilmus alles 1936. aastal. Kaua kahtles K., kas seda viimast jagu üldse välja anda. Pidi see ju käsitlema lähema mineviku ja oleviku kirjandust. Siin ajaloolist perspektiivi leida ja ainet sünteesi luua ning erapooletu olla oli raskem veel kui eelmises jaos, kus talle just neid puudusi ette heideti. K. andus aga lõpuks siiski kõigest hoolimata tööle ja nüüd, mil teos on ilmunud, peab ütlema, et kõigi raskuste kiuste on see viimane jagu enam õnnestunud kui kõik eelmised, olgugi et siingi esinevad mõned neist puudusist, mis on omased sellele Kampmaa teosele.

IV jagu sisaldab uusromantilise voolu ja Noor-Eesti liikumise käsitletuse, ulatudes pea kõigi kirjanikkude iseloomustuses käesolevasse aega. IV jao kohta on seni ilmunud põhjalikum arvustus A. Oraselt (vt. „Looming“ 1936), kes osalt tunnustavalt suhtub K. teosesse, hinnates seda jagu küpsemaks ja meetodikindlamaks eelmistest, näidates aga ka teose puudusi, nagu proportsioonide kooskõla puudulikkus, pikad sisu ümberjutustused, täpsuse puudus piasjasjus jne.

Kampmaa „Eesti kirjandusloo peajoonte“ IV jao ilmumist eraldab I jao omast ligikaudu 25-aastane ajavahemik. Selle aja jooksul on K. teinud suuri edusamme tõusu sihis oma kirjanduslooliste harrastuste vallas, üha täienes ja arenedes oma maitseis ja hinnanguis. Kui ta esimese jao sissejuhatuses tagasihoidlikult nimetab oma raamatut kirjandustegelaste ja raamatute ajaloos, ühendades seda ideede ajalooga ja kirjanduse üldise arenemise jälgimisega, siis seab ta oma teose viimasele jaole juba märksa suuremad kirjandusteaduslikud nõuded. Esimese ja teise jao koostamisel ta ei jälgi veel uuemaid voole kirjandusteaduslikes uurimismeetodeis, kuid II jao III trüki eessõnas ta kõneleb juba uutest arvamustest ja hinnanguist, mis astunud vanade asemele. Kirjandusloolistest autoriteetidest ta on enesele nüüd juba mitmes suhtes juhiks võtnud G. Brandese, jälgides tema juhtmõtet: „Tervikut tugevasti ja nõnda valgustada, et peajooned esile kerkivad ja silma hakkavad, see on minu printsiip³⁾.“ Samuti leiame Kampmaa kirjandusloos mõjusugemeid W. Dilthey ideede-ajaloo, Fr. Gundolfi elutunde ja elutungi jälgimise ja O. Walzeli kunstide vastastikuse valgustuse suunas. Neid uuemaid vaatekohti on püüdnud Kampmaagi oma teoses rakendada. Kuipalju ta on suutnud üldiselt ses suhtes kindlat ja ühtlast süsteemi ja sünteesi luua ja kuipalju see tal on korda läinud, see on iseküsimus.

Kampmaa kirjandusloo põhitaotluseks on kirjanduse pragmaatiline jälgimine. Nagu ta ise mainib⁴⁾, on pearõhk pandud

3) M. K a m p m a a, Eesti kirjandusloo peajooned II, 1933. Eeskõne kolmandale trükile.

4) M. K a m p m a a, Eesti kirjandusloo peajooned IV, 1936. Eeskõne.

ideedünaamilisele menetlusele, mille kaudu katsutakse tungida tegelaste hingeelu põhikihtidesse ja hinnata nende tegude motive. Oma meetodi ristib ta sünteetiliseks; analüütilist käsitlusviisi ta ei rakenda palju oma psühholoogilistes ja kunstiliste esteetilistes vaatlustes. See teeb tema kirjandusloo teatud määral ühekülgeks, sest süntees ilma analüüsita jätab küsimuse sügavama olemuse avastamata.

Edasi on eelistanud Kampmaa oma kirjandusloos ajaloolis-kultuurilist vaatlusviisi, on aga vähem rakendanud esteetilis-kunstilist kriteeriumi. Seegi teeb tema kirjandusloolise vaatevälja pisut kitsaks. Puudusena peab mainima, et K. ei tee tihti vahet vähemtähtsa ja olulise vahel kirjandusloolises aiestikus, mis eriti avaldub teoste sisu ümberjutustuse tähtsustamises. Ka opereerib K. liiga palju teistelt laenatud vaatekohtadega. See kõik segab teose metoodilist ühtlust ja süsteemikindlust.

Kuid kõigist puudusist hoolimata (millises teoses neid ei ole!) on Kampmaa „Eesti kirjandusloo peajooned“ põhjapanev teos eesti kirjandusteaduses, sisaldades neljas jaos kokku (esimeste trükkide järgi arvestatult) 1237 lehekülge. Sellesse on kogunud autor, nagu juba mainitud, määratu hulga kirjandus- ja kultuuriloolist materjali, mis selles teoses esineb esmakordselt ja mida K. on kogunud sipelga usinusega raamatuist, arhiividest ja kirjanikelt enestelt. Edasi on ta selle materjali süstematiseerinud ja valanud kirjandusloolistesse raamidesse, mis tema poolt on mitmel puhul esmakordselt kindlaks määratud, luues seega traditsioonid meie kirjandusloo perioodistamisel.

Viimaks on ta oma kirjandusloos andnud ka meie vaimse kultuuri ajaloo, ühendades seda rahvusliku mõttekäigu ja ideoloogia arenguga.

Sedasama, mis on Läti kirjandusele ja kultuurile rahvakooliõpetaja Teodor Seifert'i „Läti kirjanduslugu“ kolmes köites 1922—1925, on M. Kampmaa kirjanduslugu meile — kirjanduslooline põhiteos.

Peale kirjanduslooliste teoste on Kampmaa kirjutanud veel terve rea kirjandusloolise sisuga artikleid. Mainitagu neist siin mõnda, mis on püsivama väärtusega: „Carl Wilhelm Freundlich“, Postimees 1906, „Nikolaus Friedrich Russow“, Postimees 1907, „J. W. Jannsen kui ilukirjanik“, Eesti Kirjandus 1908, „Eesti ilukirjandus Tallinnas saja aasta eest“, Eesti Kirjandus 1908, „Peterburi patrioodid ja vabameelse voolu algus Eestis“, Postimees 1910, „Kalevipoja mõju Eesti ilukirjandusse“, Eesti Kirjandus 1911, „Impressionistlik uusromantika mujal ja meil“,

Eesti Kirjandus 1913, „Mihkel Veske luule“, Eesti Kirjandus 1915.

Lõpetades Kampmaa tegevuse vaatlust peab sedastama, et see on olnud väga mitmekülgne ja intensiivne ning arenenud alatasa tõusu sihis. Kampmaa on ikka elavaks inimeseks jäänud ning osanud olude ja ajanõuetega kohaneda. See on võimaldanud temale ajakohaselt oma huvialasid viljelda, eriti mis puutub tema taotlustesse koolikirjanduse ja kirjandusloo harrastuse alal. Kampmaa on küll 70-aastane, kuid ta on veel haruldaselt noorusvärske ja töönnuline. Jääb ainult soovida, et ta endise jõuküllusega huvileks oma lemmikaladel.

J. Roos.

1936. A. MEMUAARKIRJANDUS.

Mullune memuaarkirjandus on meil vahest rikkam kui kunagi varem: kümme-kond raamatut, mahult 4 trükipoognast kuni 25-ni.

Autorite kutse ja ühiskondliku tegevuse järgi jagunevad need mälestusraamatud järgmiselt: ühe diplomaadi, ühe ohvitseri, ühe kirjaniku, ühe rahvavalgustaja, ühe õppursõduri, ühe kunstniku, veel kord kirjaniku ja mõne sulemehe ning ühe rindetaguse sangari omadeks. Nagu siit nähtub — ka autorite vahelduvuselt erandlik aasta, eriti kui silmas pidada kutseterohkust ühesainsaski isikus, näit. rahvavalgustaja, kellena tuleb mälestustes võtta Jakob Liivi ja kes oli kooliõpetaja, luuletaja, nätekirjanik, omavalitsustegelane, seltskonnategelane, vallakirjutaja jmm. Ja kui me lõpuks peatume nende väljaannete sisulisel väärtusel, siis siingi on saaki enam kui aganaid.

Memuaaridest peegeldub neid kirja pannud isik ja tema aeg. Kui isik on erakordne suurus, siis huvitume koguni pisiasjust ta elukäigus ja individuaalsemaist intiimtoonidest ta elamustes. On jutustaja aga harilik surelik, siis huvitavad meid rohkem ta kaasaged, eriti nimekamad isiksused, ja aeg ning olud, milledes teotses ja pealt vaatas kõnealune. On veel kolmas siduvus: memuaaridekirjaniku jutustamisosavus, tänu millele ei tarvitse jutustamisaine kesteab kui tähtis olla ega aegki liiga erakordne.

Kõnealuses trükistekogus leidub nii üht, teist kui kolmat liiki teoseid kas puhtalt võttes või mainitud omadusi segamini sisaldades.

Teoste vaatlusjärjestuseks võtan üldiselt neis kujutatava aja, siirdudes kaugemast minevikust järk-järgult olevikule lähemale.

Vanimana mälestuste avaldajana esineb Jakob Liiv oma raamatuga „Elu ja mälestusi“. See on tüüpilise rahvaalgustaja, kohapealse esirindlase, oma jõu kohaselt kultuurikandja, ehtsa niinimetatud maasoola seisusse kuuluva inimese pluss ilukirjaniku elu- ning töölogu. August Kitzbergi „Tuuletallajaga“ ja Anton Jürgensteini memuaaridega on käesolev teos liigitatav ühte rühma peegeldusena ajast ning vaimust, mis on meist nihkunud juba nii kaugele ja mis olude ning tegevuse kitsusest hoolimata meid huvitab kui tükki meile ometi lähedast saamis- ning arenemislugu. Peegeldub seski raamatus seda suurt ajaloolist hüpēt: teoorjuse loojangu päevist iseseisvuse hommikusse.

Jälgides Jakob Liivi teotsemislugu, näeme, kui produktiivne üldsuse huvides võis ja suutis olla üksik inimene, kes seejuures aga ei tarvitsenud maha salata oma isiklikku elu — teda jätkus mõlemale poole. Oma teotsemisest pajatab kirjanik asjalikult ja lihtsalt, poseerimata, tunnustuse mangumise kõrvalmaiguta. Kui tänapäeva ja edaspidise maaharitlase tarmukus ja mitmekülgsus on samasugused, siis meie kultuuriehituse pärast ei tarvitse küll muret tunda.

Eriti hinnatavad on Jakob Liivi memuaarid sellepärast, et ta esitab meile rea kaasaegseid, nagu oma venda Juhan Liivi, lugulaulude autorit Jakob Tamme, Peeter Jakobsoni jt., kellede hulgast jooned Jakob Tamme profiilist kui vähemtuntust on vist küll üldsusele kõige huvitavamad.

Nõnda on Jak. Liivi mälestused tunnustatavad nii neid jutustanud isiku kui ta kaasaja ning -aegsete poolest.

Kõige enam jutustaja isiku ja eriti jutustusviisi poolest huvitavam mälestusteraamat on Oskar Lutsu „Mälestusi VIII“. Ajaliselt haarab see teos aastaid 1911—1914, niisiis ajajärku, mis sündmusrikkuse, elutempo ega tuumasisaldavuse poolest ei olnud kuigi silmapaistev. Loid eelsõja aeg. Kuid Oskar Luts oma jutustusviisi, tuju ning perspektiivi nägemise oskusega annab sellelegi ajale ja ümbruskonnale oma jume ning külgetõmbavuse. Tulemuseks on poolenisti ilukirjanduslik, poolenisti autobiograafiline teos, mis ladusa ja ergutava lugemise kõrval pakub väärtuslikku materjali kirjaniku elulookirjeldusele.

Erilist kaalu on sel raamatul kui valguseheitjal Oskar Lutsu näitekirjanikuks saamisest. „Paunverega“ astus ta Eesti avalikkuse ette, läbi näidenditevõistluse kitsa värava ja sai selle hoogsa, tüüpideküllase, miljöödi kujutava ning tänapäevalgi kaunis ajakohase komöödia eest kõigest ergutusauhinna. Kuid O. Luts ei avalda ses suhtes mingeid ambitsioone — ta aina jutustab mõnusaasti ja elavasti.

Laiemat ajajärku haarab kunstnik-ajakirjanik-mälestustest vestleja Jaan Vahtra oma tüsedaima raamatuga „Minu noorusmaalt“ III, autobiograafilisi pilte ja jutustusi aastailt 1909—1918, niisiis ajavahemikult, mis sisaldab nii venivaid ja süütuid aastaid kui kurje ning saatuslikke aegu. Kõiges selles esineb üsna nähtaval kohal Vahtra enese isik — sellisena, nagu käitub üks vanem sõnakas ja silmatorkavat positsiooni haaranud mees, kes valju häälega jutustab avameelselt ja kaunikesti hooplevaltki oma tähelepanelikule kuulajateringile, mille juurde võiksid kuuluda ka piip ja tosin õlut.

Jaan Vahtra maalib õigegi kireva pildi ajast ning inimesist, mitmekümnest meil üldtuntud isikust annab ta lühikesi portreevisandeid, piirdudes rohkem sellega, mis väliselt nähtav ja teinekord ainult paistev. Kõige huvitavam osa raamatust on need peatükid, mis kirjeldavad märtsirevolutsiooni Petrogradis nende protsessioonide, manifestatsioonide ja palangutega. Kuid Jaan Vahtra pajatab ka isiklikest pisinähtustest, mis juba vähem huvitavad laiemat üldsust, jutustab seiklusist, mis sageli sugugi ei huvita kõrvalist isikut, ning kiitleb toimingutega, nagu süstemaatiline rahalaenamine veel süstemaatilisema napsivõtmise vahel.

Kadestamisväärt hingeline struktuur on sel noormehel: tema jaoks nagu polekski sügavamaid, ei ühiskondlikke ega mõttelisi probleeme! Ja ometi õpib ta kunstnikuks, tuleb rahvaalgustajate-koolmeistrite perest ning teotseb vahel sekka ajakirjanikuna. Tõsi, ta väljendab küll kallakut pahempoolsusse, kuid sellele on vastukaaluks eht-kodanlik napsivõtmine ja rahalaenamine.

Järgmine raamat kirjeldab taustana aega, mis algab Maa-ilmasõja hakuga ning lõpeb Venemaa kodusõja algusega.

Hinnates Bernhard Lindet raamatut, mis kannab eba-plastilist nimetust „Rännakuid keeristes“, torkab meile kõigepealt silma autori otse pealetükkiv ja pidurdamatu enesetähtsus-tamine — rindetaguse sangarina Maa-ilmasõja aegu Venemaal. Ta ei väsi kordamast, et ta on ülikoolis käinud. Ta kinnitab, et olevat enne sõda 15 tuhande kuldrubla eest raamatuid ostnud, s. o. summa eest, millega oleks saanud puhtalt kinni maksa kaks suurtalu Liivimaal, ehk pangavõlaga ostu korral oma viis sama-sugust talu ostmisele võtta. Ta on päriselt esmaklassiline hobustetaltsutaja, cowboy ja džigit, mille tõenduseks tsiteerigem lk-lt 80: „Olin ratsutamises jõudnud juba nii kaugele, et ma ei peljanud istuda ükskõik millise peru looma selga.“ „Täitsa metsiku“ hobuse, kes Bernhard Lindet kohelnud „otse vaenlasena“ ja kes kõik tallipoisid enne Bernhard Lindet seljast

maha pildunud, selle metsik- ja maruperu hobuse taltsutab meie kunstratsutaja Bernhard Linde esimese korraga: teravahambuliste kannuste, tinakuulikestega lõppeva harulise nagaika ning paarileheküljelise kinokaamerat vääriva oma uljuse kirjelduse abil. Edasi — juba revolutsiooni ajal —, kus aga mingi komitee moodustatakse ja mingi kõrgem aukandmise koht luuakse, sinna valitakse Bernhard Linde, kui ta aga läheduses saadaval on ja end valida lubab. Nõnda on tal väike asi jõuda polguülema paguniteni, olles sõja algupoolel Tartust ilma sõdurigi paguniteta siirdunud Valge-Venemaale pakku mobilisatsiooni eest...

Bernhard Linde, rännates Valge-Venemaale „suguvend P. kutsel“, kinnitab küll, et olevat soovinud „pääseda rindele ligemale“, kuid lugeja on õigustatud küsima, miks ei lasknud lugupeetud autor end mobiliseerida — siis ju oleks pääsenud rindele veel ligemale. Tõeliselt oli see „rinde ligidal olemine“ teenistus moonamuretsemise ja varustuse alal, kus elu kindel, palk hea ja kõht täis — jutustab ju B. L. ise, kuidas ta oma mõjupiirkonnas organiseerinud — tortide küpsetamist, millega sai kaugele kuulsaks. Nende tortide vastu vahetati lisaks väljaapteegist veinisid, ja elamine oli „kõige mugavam külluslik“.

Suurima heameelega jutustab B. L., kuidas ta Karl Robert Pusta, ehk Linde keeles „Kapusta“, selle oma otsekohese ülemuse ja B. Linde nahapäästja kohalt lahti kangutas ja ise asemele tõusis. Seejuures annab B. L. mõista, et K. R. Pustal oli nii mõnigi patuke hinge peal; jah, B. L. olnud koguni nii õilis, et muist K. R. Pusta vääratusist suuremeelselt ära varjanud — milline varjamise toiming aga lugejat sugugi ei veena.

Muuseas pajatab B. L. sellest, kuidas ta Samaaras tšehhide valitsuse aegu päästab pärastise Nõukogude riigi kohtuministri, ja üldse, kuidas ta kokku puutub tähtsate meestega, nagu Gorki jt. Neid teatmeid me kontrollida muidugi ei saa.

Eespoolmainitud taltsutatud hobuse kohta pajatab B. L. veel: „Temaga on seotud mu kaunimad mälestused, parimad ning õilsamad, mis on jätnud mulle maailmasõda.“ Kui Maailmasõjal B. L.-le oli ainult ühe ratsahobuse väärtus ja tähendus, eks siis revolutsioonide ajastust või samaväärseks tuletada üht spekulatsiooni-operatsiooni, mis Sveaborgi kindluse tellimiste täitmisel muutis B. L. poolt investeeritud 5000 rbl. 100 tuhandeks soome margaks, nagu sellest jutustab B. L. ise.

Lõpuks ei saa märkimata jätta üht näidet, kuidas B. L., ise sulemees, arveid õiendab kirjanik J. Jaigiga, ehkki tal temaga jutustamisaluseil aegadel absoluutselt mingeid kokkupuutumisi ei olnud. Aidaku tsitaadist lk-lt 139: „Esimest korda oma elus

astusin ma soomusautosse, milles peale juhi oli veel kaks alla keskmise sunnitöölise näolist sõdurit“; järgneb klambrites: „Üks äärmiselt sarnane kirjanik J. Jaigiga...“

Peatusin sel raamatul seepärast nii pikalt, et see nii huvitavaid ennastpaljastavaid andmeid jagab autori kohta.

Et Kaarel-Robert Pusta raamat „Kehra metsast maailma“ enda alla võtab ajaliselt ka tolle perioodi, mil ta kokku puutus B. Lindega Valge-Venemaal, kus ta B. Linde valgustuse järgi nii haledat rolli mängis, siis huvitab lugejat, kuidas K. R. Pusta kõnealusel perioodist jutustab ja kuidas ta B. Lindesse suhtub ja suhtus. Kuid B. Linde on K. R. Pusta jaoks õhk, absoluutselt olematu, mis ongi kõige nooblim revanš.

Muide, K. R. Pusta raamat on kirjutatud hoolikalt, oma mina ette nihutamata, poolnukra hardusega mõeldes oma lapsepõlve Kehra kodule ja terava tähelepanemisvõimega laias maailmas — eriti Pariisis — ümber vaadates. See on õigegi kirev elukäik, mis viis autori läbi ajakirjandusliku, seltskondliku ja poliitilise tegevuse kaks korda Pariisi ja lõpuks diplomaadina meie iseseisvuse tunnustamist kätte võitlema.

Kuna autori Tallinna-ajajärgust — enne sõda „Päevalehe“ toimetuses — oleks soovinud pisut enam valgustust ajajärgu ja kaastegelaste kohta, peatud see-eest suure huviga Pariisi kirjeldusel, kuidas niigi mittepika vahemaa järel see linn on muutunud elutempos ja põlemisintensiivsuses. — Kõnealustest mälestustest on esialgu ilmunud vaid esimene anne, autori diplomaatilise tegevuse alguseni; seepärast piirdugem öelduga ja oodakem huviga järgnevat.

Umbes sama aega, mida haarab B. Linde raamat ja mille vaatlusi osalt sisaldab K. R. Pusta teos, riivab ka Richard Roh'ti „Kahuriliha“. Sellest paarisajaleheküljelisest raamatust moodustab mälestuste osa vaevalt poole, ülejäänud leheküljed aga on täidetud lühikeste sõjajuttudega, milles tunduvalt määrav osa on tendentsil, jutlustamisel, moraliseerimisel jss., ilma et autor lugejal endal vabalt laseks seisukohta võtta.

Ka R. Roht kirjeldab rindetagust — sest ta pole rindel olnud —, kirjeldab Maailmasõja-aegset lodevust, minnalaskmist, prassimisi, elupõletamisi, allakäiku Vene sõjatagalas. Seejuures on autor sageli sattunud mingisse kroonuonulisse tooni — nii üksikute vene sõnade vulgariseeritud kujul tarvitamises kui ka oma suurmomendi serveeringu kujutamises, nimelt, kuidas ta olevat sangarlikult vastu hakanud tsaari sohivennast admiralile, kohapealsele kõikvõimsale ülemusele. Autor isegi lausub, et „tagantjärele tundub see lugu ju uskumatuna... ei ole see lugu

nii võimatu, kui ehk mõnele tundub“. Siin on autor end pisut ära andnud, sest kui see lugu just „nii võimatu“ ei olnud, siis oma jagu, kaunistades võimatu see oli. Kes mäletab omaaegsete võimumeeste ja veel sõjaväelasest satraabi vägevust ja teiselt poolt pisikest rindetagust lipnikku, see ei usu R. Rohust sää-
rast südikust, nagu ta enda kohta kroonuonulikult kiitleb. Parem oleks, kui sellised kiitlemised memuaaridest välja jääksid — Roht'i sõjanovellides on neil niikuinii rohkesti ruumi. Kroonu-
onulikke väljendeid leidub ohtrasti, sellest mõned näited: „vene sõdur peab tundma see goolod“, „jaarmark“, „kukuruus“, „kula-
kas“ (rusika mõttes), „otstahvku“ jne. ilma jutumärkideta tarvi-
tatuna; peale selle leidub terveid venekeelseid fraase nn. vaimu-
rikkuse lisamiseks.

Nii mitmegi labase sejga, praaliva tooni ja stiili minnalask-
misega autor on nende mälestuste jutustamisega oma lugejas-
konda nähtavasti otsinud just mitte kõige maitsekamast ja intel-
lektuaalsemast keskkonnast.

Lugedes sääraseid tagalalipniku mälestusi, tekib ootus memuaare lugeda mõnelt t ü s e d a m a l t r i n d e - ohvitserilt, kes oskaks Maailmasõja-aegset Venemaad ja ta rinnet kujutada laiemalt, lähemalt tundvamalt ja siiski ka õiglasemalt, sest palju-
degi negatiivsete nähtuste kõrval ja nende kiustegi leidus seal kindlasti ka tõsist kohusetruudust, teomeelsust, mehisust ning traagilist, mida R. Roht oma mälestustes ei näita.

Osalt nimetatud ootust täidabki ühe r i n d e mehe ja asjaliku
jutustaja raamat — E. G r o s s c h m i d t'i „Sõjavangis“, ela-
musi Vene laguneval rindel, Saksa vangilaagris ja punaväes. See
on vähefilosofeeriv, mittekelkiv, kontsentreeritud kirjeldus
sündmusist kolme erineva riigisüsteemi piirides nende süstee-
mide lagunevuses ja tärkavuses, mille kõige kaasas käib nii
palju juhuslikku, reeglipäratut, ootamatut ja kordumatutki. Jär-
jest sündmusi, fakte, juhtumeid ja episoodide esitades autor saa-
vutab romaani huvitavuse ja filmilise kirevuse. Seda kõike teeb
ta vastuvaidlematu kirjutusselguse ning hinnatava lühidusega.

Kuid mõne a g a põhjustab seegi raamat. Kirjeldades lühi-
dalt kaasaelatud okupatsiooniaega Tartus, autor väljendub üle-
õlaliselt selle kohta, et isegi mingi eestlaste delegatsioon olevat
käänud Tartut külastanud Baieri printsii juures. Sama käigu
kohta on olemas trükkis ilmunud aruanne A. Jürgensteini mäles-
tustes; kui E. Grosschmidt oleks selle lahti löönud, siis ta oleks
näinud, et siin on tegemist ühe täitsa rahvuslikult väärika sam-
muga ja et sel puhul A. Jürgensteini peetud kõne on hiilga-
vamaid poliitilisi sõnavõtte meie lähemas ajaloos. Kuid Gros-

schmidt'i märkus põhjenes teadmatusel ja ei põhjusta erilist pahameelt — küll aga õiendust. Ka mõnda muud ebatäpsust leidub kõnealusel raamatul, mis aga ei vähenda ta peaväärtust: loetavust.

Kõige lähemasse minevikku ulatuvad **J a a n P e r d i** mälestused: „Ühe õppursõduri sõjatee“, milles endine õppursõdur kirjeldab enese ja koolivendade teenistust vabatahtlikuna soomusrongil ja selle lahinguterikast teekonda Tapa ja Valga kaudu kuni Irboskani. Jaan Pert jutustab üldiselt, kedagi kaaslasist palju esile tõstmata — ainult vahetevahel vilksatab mõni nimi.

Tühjaksammutatavat pilti õppursõdurite või soomusronglaste sõjateekonnast ja tegudelooist Jaan Pert oma raamatuga ei anna, jutustab aga optimistlikult, kujutamata end ja kaaslasti paatolike isamaapäätjatena. Jaan Perdi kirjanduslikus toodangus see raamat hoolimata mõningaist lauseehituslikest ebaselgusist tundub oma realismi ja lihtsuse tõttu eelistatavamana.

Poolenisti memuaarkirjanduse hulka tahab kuuluda veel **A u g u s t T õ n u r i s t i** „Endised“, allpealkirjaga: pilte minevikust. Need üksteistkümme palakest neljal trükipoognal tahavad kujutada üht-teist meie minevikust, ulatuvad aga umbes omaaegsete kalendrisabade materjali tasemeni.

Käsiteldud kirjandusliiki kuuluvad veel **J. K r e e g i** „Viis juttu koduvalla kroonikast“, **E. P o s t i** „Meresõidu romantikat“, **E. L a h e s a l u** „Vene revolutsiooni ja saksa okupatsiooni päevilt Keilas“ ja **E. V i h u l a** „Kalmunurme kirikuõpetaja päevik“; nende puhul piirdugem aga ainult nimetamisega.

A. Adson.

EESTI ÕIGEKEELSUSE PÄEVAKÜSIMUSTEST.

Johannes Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpiku ja grammatika“
ilmumise puhul.

6

6.

Ka s õ n a d e j ä r j e k o r d on eesti keeleõpetuse üks kõige keerukam ja keelevaatlejale huvitavam peatükk.

Sõnajärjestuse kord võib eri keeltes olla enam või vähem kindel. Üldseaduseks on siin: mida puudulikum on keele vormiehitus, mida vähem väljendatakse keeles sõnade vahetõrje lauses sõnalõppudega, sufiksitõrjega, seda kindlam kord valitseb sõnade asendis, nii näit. Euroopa keeltest prantsuses, inglises, kauge- maist keeltest hiinas ja jaapanis; teiselt poolt, mida täielikum ja keerukam on keele morfoloogia, mida ilmekamalt lauseliselt suhteid märgitakse lõpptunnustega, seda vabam on keeles sõnade

järjekord, nii kreekas, ladinas, ungaris, soomes ja lõpuks eestis. Kindla sõnajärjestuse järgi puudub viimastes keeltes tarvidus, sest süntaktilisi suhteid väljendavad neis vormid ise küllaldataiselt, sõnaasendi ülesandeks jääb ainult vähemoluliste teisejärguliste väärtuste tähistamine. Absoluutselt fikseerunud pole sõnajärjestus nähtavasti üheski keeles, isegi kõige kulunuma morfoloogiaga kirjakeeltes: neiski on teatud vabadusi sõnade paigutamises, kuid vabadusi siin suuresti piirab lause intellektuaalse tähenduse radikaalne muutuvus. Kui prantsuse või inglise keeles objektisõna asetada verbi ette ja subjektisõna verbi järele, on lause tähendus kohe teine, vrd. eestiski lauseid „isa kutsub ema“ ja „ema kutsub isa“, kus ometi võimalik öelda „poiss kutsub tüdrukut“ asemel ka „tüdrukut kutsub poiss“, ilma et puhtmõistustlik tähendus lausel moonduks (muutub ainult väärtuste rõhutamine või sõnade tundevarjundid). Samuti pole üheski keeles täielikku vabadust sõnade järjekorras: antud intellektuaalne lausesisu ja afektiivsed, tahtelised ja stiililised lisaväärtused lubavad määratud korral tarvitada siiski ainult üht teatud sõnajärjestust — kui siin muuta, muutuvad kohe ka lauses väljendatavad tähenduslikud lisavarjundid.

Meie emakeel kuulub kõige vabama sõnajärjestusega keelte kilda. Peaaegu iga lauseliiget võime eesti rahvakeeles, ühiskeeles ja kirjakeeles paigutada vabalt kuhu tahes asendisse. Subjekti asetame harilikult lause hakku, kuid see võib esineda ka lause keskel igas asendis ja lause lõpulgi: *Lapsed* jõudsid koolist juba koju — Vanaste ei tohtind niari lauba üösse *lapsed* väl'la minna (Järva-Madise), Siäl oli *üvä ulk eläjid ja karjossid* kua mitu tükki (Kodavere) — Väsi ära *äkiline*, peab vastu *pikaline*, Vanal aeal naestel olnd *pussid* (Vändra), Pärast siis tuli *rendi aeg* (Juuru), Ei tea *mina*, Harilikult kella üheksa ümber haigutab härrastemaja unine *esiuks* (E. Vilde), Tulid meele Villemile ta lapsepõlve *päevad* (Tuglas). Samuti vabalt paigutame *predikaati*, olgu pealauses või kõrvallauses: a) *Toodi* vana Mikk senna (J.-Madise), *Räägib* õmmetige sõber sõbraga ja tuttav tutvaga kuidas arvab (Masing), *Istus* seal Mari Juku ja Annega (Vilde), *Puudusid* vaimulikud selle ilmaliku surmavoodi ees (Suits) — Vana Mikk *toodi* sinna, Mari *istus* seal Juku ja Annega — Praegu paberitolli tõstmise küsimus *seisab* (Post.), Teiste asjade järele harvaste inimene *küsib* (Faehlmann), Külalised Soomest ja Lätist *saabusid* (Pvl.), Sellepärast tädi mu oma juurde *võttiski* (A. Jakobson), Üösi *tulime*, kange ilus vaikne ilm *oli* (Karuse); b) *Läks* tamme alle, kus *oli* vesi süünd sügävä kurimuse (Lüganuse), *Kiitis* mõni, siis

õhkas tema, *laitis* mõni, siis õhkas ta jälle (Jannsen), Hoiatus eestlasele, kes *läheks* eesti vaimulaadi piiritlema (Semper) — Näind aknast, et varas *viib* linnupuud (Suure-Jaani), Olli näind, et vanamees metsa *läheb* raha matma (Vändra), Siis kuulsime, et Papirabas *ulgus* uñt (Palamuse), Kord juhtus nõnda, et Juss ja Mari *niitsid* kahekesi kodumail (Tammsaare) — Kui kord minu kätte *tuli*, ... (Põltsamaa), Sis oli Mahtra sõda, kui ma veel oma kodu *olin* (Juuru), ... kui latse tüllü *lätsive* (Halliste), Et pärast rüütli kogusse ka muu seisuse liikmeid vasta *võeti*, teame kõik (Hurt), ... kes mineval aastal lahti *oli lastud* (Oks), Parajasti, kui rentniku viha lahkuma *hakkas*, tuli ... (Luts), ... kust otse-kui mõtete oja *sulises* (Tuglas), Nad laulsid, nagu nad Villu mälestuses kunagi *polnud laulnud* (Tammsaare). Suuri vabadusi on meil ka eraldi liittempusliku predikaadi mõlema lüli suhtes. Neid võime tarvitada kõrvu: Sest saadik iidlast änam *põle julgen* mere peal pilli mängi (Tõstamaa), Ta *oli läinud* tema kauplusse (Vallak), kuid ka lahus: Ta *olle* 50 aastad põhalepa kerigu peel *olin* (Pühalepa), Ma *põle* millagi seda *näind* (Väike-Maarja), Erra *om* suuril silmil temä otsa vaateme *akanu* (Halliste), Need vaesed rändajad *on* seda tarkust väga kalli hinnaga *ostnud* (Kreutzwald), Ma ei *ole* ühtki naist sarnasena *näinud* (Tuglas), ... kuigi üldse venepärast *on* eestlasele väga külge *jäänud* (Semper). Samuti võimalik on lülide inversion: *Sõemand* ma *põle* (Märjamaa), Kas sa *suurustand* (= einetanud) juo tänä *õled?* (Jõhvi), Hing ketserist kohtu hirmul ära *lahkunud oli* (Tassa). Samu võimalusi meil on ka *e i t u s s õ n a* paigutamisel verbi suhtes: Ma *ei saa* tulla — *Ei* ma saa täna tulla, *Ei* maial *ole* osa ega näljasel leent, *Ei* temal muud nime *põle* (Nissi), *Ei* sinu sõnad mu võimu *väära* (Tassa), kõnelemata inversionist lõunaeesti murdes (Setus Mul *olõ õs* tubakut, A mul *olõ õi* rahha *õi*). Ka *infiniitse* verbi ja selle laiendi asendite vahekord pole eestis tardunud, me harilikult ütleme ja kirjutame: Õhta pidi runt kuke lauluni *kodu olema* (Jaani), Aga *ala* pole kuulda teist *kukkund* (Mustjala), Piab siin ühessa mehe piad *ära võtma* (Vändra), Ja siis käskind nied rahad *ahju visata* (J.-Madise), Näe, Eevigi tuleb *meid vaatama* (Tammsaare); kuid rahvakeeles harva ka: Kust me sis saime *tulla appi* kui sa väga sügaval olid (Äksi), Nüüd karjane tuli *süema* kua meie *poistega* (Viru-Jaagupi), kirjakeeles muidugi sagedamini: Lonkides tänavast tänavasse, sattusin viimaks *seisatama* ühe koloniaaläri akna ette (B. Alver). Meil puuduvad kütked koguni *atribuudi* asendil. Üldiselt see on muidugi peasõna eel, kuid õige sagedasti kuuleme kõnes ja näeme kirjas,

proosas (kõnelemata luulekeelest), ka selle järel³³⁾: Kingad *mustad* on siin! (ühiskeel), Nii on põhjusi ju *mõningaidki, et...* (rekt. J. Kõpu kõnes), Vihma sajab õige *tihedat* (ühisk.), Neil oo ka nimesi *teisi* (Varbla). Et eesti keeles *l a i e n d e i d* (adverbiaali, objekti) vabalt võib paigutada nii lause algusesse kui keskele või lõppu, on muidugi kõige tuntum tõde^{33a)}.

Kõigi nende asendimuutustega ometi ei muutu eesti lause oluline mõtteline tähendus (peale erandiliste juhtumite nagu *Kana õpetab muna > Muna õpetab kana*). Siiski pole lause väljenduslikule väärtusele täiesti ükspuha, kas valime ühe või teise sõnajärjestuse. Igakord teisenevad ühes sõnajärjestusega lause *k õ r v a l v ä ä r t u s e d*, ühe või teise lauseliikme rõhutus (vrd. *Homme* sõidan maale, *Sõidan homme* maale ja *Sõidan maale homme*), kujutelm heidab meie meelest kas juba tuntuks ja endastmõistetavaks või jälle uudseks, ootamatuks (vrd. *Rendiaeg* tuli pärast ja *Pärast* tuli *rendiaeg*), luuakse side muude lauseliikmetega (Ta kutsus *mu* kaasa ja Ta kutsus kaasa *minu*, keda ta siiski ei tundnud), tekib teatud alakujutelmade lahushoid või nende liitmine üheks tervikuks (Prillup *oli* kontoris kaks õlleklaasitäit portveini *joonud* [Vilde], vrd. aga Prillup *oli* *joonud* kontoris kaks õlleklaasitäit portveini), leitakse tee lause mõtet segavate siduvuste vältimiseks (Ta ei ole oma teoseid mitte esimeses järjekorras kirjutanud lugemiseks, vaid mängimiseks [Suits], vrd. aga: Ta ei ole kirjutanud oma teoseid mitte esimeses järjekorras lugemiseks, vaid mängimiseks), muutub sõna tundevarjund (Vrd. Ma tunnen juba seda meest ja Seda meest ma juba tunnen), jutustuse stiil (Vrd. Mari *is* tus seal Juku ja Annega ja *is* tus seal Mari Juku ja Annega) või lause rütm. Nõnda siis sõnade järjekorras esineb meil küll avarusi, kuid igakord meid piirab vastutusetunne, kas me selle või teise sõnaasendiga ka tõesti kõiki neid intellektuaalseid, volitiivseid, afektiivseid ja esteetilisi väärtusi ja varjundeid õieti edasi anname, mis meil meeltes mõlguvad. Kõige suurem vastutus lasub meil muidugi siis, kui te ise isiku sõnadejärjekorda tahame õieti hinnata. Kuid teame, et sageli nimelt korrektorid ja koolides õpetajad siin vähemagi vastutustundeta ulatsevad.

33) Aavik põhjendamatuult püüab seda registreerida uuenduseks (EÕÕ, § 481).

33a) Kui mõned meie uemad kooligrammatikad, näit. Jänes-Barlo, EKGr. IV (1936), veaks sõandavad lugeda tüüpe „Siis *tulid* mehed koju“, „Õpilasel oli murdunud *pliiats*“, „Mees *selle* kaasa võttis“, „Onu kündmas *käis*“ jne., siis rahvakeele ja parema kirjakeele seisukohast on see veaks tembeldamine õpperaamatus ise jäme vigas.

Nüüd siis sõnade järjekorra *n o r m i d e* küsimusest. Kõigepealt kõnekeele puhul pole see aktuaalne pea sugugi, kõnes tarvitame üldse sõnajärjestust õieti, sest siin kõige enam talitame loomuliku keelemeele juhtimisel, siin aitab meil väljendusele kaasa lauserõhk, hääletoon, pausid, näoilme ja olukord. Kui siin harva arusaamatusi tekibki, võime kõnelejalts lisaseletust paluda. Raskem on aga kirjas, kus need abivahendid on vähem tõhusad. Küllaltki selge sõnajärjestus kõnes võib kirjas osutada tumedaks ja selgusetuks. Kirjutatud keele kord seab kahtlemata valjemaid ja teravamini piiritletavaid nõudeid.

Üldiselt meie kirjakeeles, paremaid ja eestilisemaid autoreid silmas pidades, pole sõnade järjekord olnudki halb. Kirjanikkudel nagu Masing, Faehlmann, Hurt, Tammsaare, Oks, Suits, Semper jmt. on see olnud küllaltki otstarbekas, täpne ja eestiline, Faehlmannil, Suitsul jmt. vägagi varjundirikas ja huvitav. Tõsi küll, on olnud autoreid ja ajajärke (läinud sajandi teine pool ja käesoleva algus), kellel ja kus meie vaba sõnajärjestus on kippunud kalduma, olgu saksa või hiljem vene ja soome mõjul, puiste normide poole. Šabloonilist sõnajärjestust, näit. *pea a l a t i* „Siis tuli peremees koju“ (mitte „Siis peremees tuli koju“, mis eestis on samuti võimalik), „Kui nad koju tulnud olid“, „Tahan minema hakata“ (kuigi eestis on võimalik ka *Tahan hakata minema*), tarvitavad meil tugeva saksakeelse haridusega kirjanikud nagu L. Suburg, J. Pärn, Ed. Bornhöhe, osalt E. Vilde jmm., ajalehed ja tõlkijad.

Sellele vaba sõnajärjestuse tardumiskalduvusele mõne saksapärasuse suunas astus käesoleva sajandi teisel kümnel vastu J. Aavik. Sama ajakirja veergudel, kirjutuses „Kõige suurem germanismus Eesti keeles“ ta avaldas a. 1912 (lk. 353—69) oma uued seisukohad, vihuti „Saksa professorite stiilile“:

1. „Ärgem asetagem kopulat (*on, oli*) iialgi partitsipiimi järele“ (siis mitte „Kui ta viimati näinud oli“, vaid „Kui ta viimati oli näinud“), 2. Parem on „kui nad on ära läinud“, „mis talle lastakse osaks saada“ kui „kui nad ära on läinud“, „mis talle osaks lastakse saada“, 3. „Üleüldse hoidke selle eest, et sõnake *on* lause lõppu ei satu“, 4. „Ja üleüldse peab katsuma pealauseis prädikadi täiendust ja rippuvis lauseis verbum finitumit võimalikult mitte lõppu asetada, vaid enam ettepoole“, 5. „Sellest järgneb, et sõna, millest uus lause ripub, vahendita selle ette paigutataks, mis läbi prädikat ehk selle täiendus mitte viimsesse lõppu ei tule“, 6. „Kui kõrvalises lauses prädikadi verbum finitumit infinitiv ripub, siis pandagu see infinitiv ja koguni kogu oma saatkonnaga verbum finitumi järele, mitte aga ette“ (mitte „nagu seda arvata võiksime“, vaid „nagu seda võiksime arvata“), 7. „Ärge asetage vat-lõpulist partitsipi vormi *verba dicendi* ja *sentiendi* järel iialgi enne verbum finitumit, vaid ikka selle järele“ (mitte „mees, keda tulevat nägin“, vaid „m., k. nägin tulevat“), 8. „Üleüldse püütagu ka pealauseis partitsipi ette poole, koguni enne oma alust ja oma sihitust ase-

tada“, „Tingimata peab partitsip enne objekti olema, kui see objekt infinitiv on“ („arvasin kuulvat häält“, „arvasin võivat teha“), 9. „Kahest infinitivist lastagu alati see järgneda, mis teisest ripub“, 10. „Ärge ilmaski kiskuge üksikut sõna lausest lahti, et teda üle teise lause kaugele viia“, 11. „Soovitav on ka, et I (= II) infinitivi seesütleve enne seda lause osa või lauset võiks asetteda, mis temast oleneb“ (mitte „kehvade vanemate laps olles“, vaid „olles k. v. l.“). Neile nõuetele ta lisas a. 1914 („Kas uuendada või mitte“, lk. 32 jj.) juurde veel uue: Kui lause algab laiendiga, siis lubatagu subjekti ja predikaadi inversiooni kõrval tarvitada ka esialgsemat sõnajärjestust, s. o. subj. + pred., nagu see esineb ka eesti rahvakeeles („Seda kuuldes vihastas härra hirmsasti“ kõrval ka „S. k. härra vihastas h.“).

Nagu sõnastusest juba näeme, ei olnud need nõuded kuigi absoluutsed ega kategoorilised: „Prädikadi nomen või verb asetada mitte lause viimsesse lõppu, vaid võimalikult ettepoole“, „sõna ja lauseosa, mis teisest ripub, võimalikult lasta järgneda sellele sõnale, millest ta oleneb“ (E. Kirj. 1912, 368). Sõna mitte all eelmises lauses ta ilmselt mõistab „mitte alati“, sest autor ju ise tarvitab omas kirjutises verbi lause lõpul (vt. ülal nõuete p. 3, 4, 5, 6, 8 jt. sõnastuses: *ei satu, asetada, ei tule* jne.) või ta nõuab senise pruugi kõrvale vabadust ka uuele. Kuid teiselt poolt Aaviku lausestuses leiame ka mõnda, mis kohe põhjust andis võõriti mõistmiseks: p. 1. „Ärgem asetagem iialgi“, p. 3. p. 7. „... iialgi..., ... ikka...“, p. 8. „Tingimata...“ Meie intelligentsi ladvikum osa ja küpsemata koolinoorus, nende seisukohtade tuumasse süvenemata, võtsidki need soovitused omaks vaimustuse ja õhinaga, ja asusid uusi norme kohe teostama kõigi võimalikkude liialdustega, seda enam, kui tuge leiti ka ühe grammatika (O. Loorits, Eesti keele grammatika 1923, lk. 161) kategoorilistest reeglitest ja selle tegelikust tarvitusest. Järsud, tundeühingulised paisked äärmusest äärmusse, eri seisukohtade pealiskaudne kriitika, kalduvus nähtusi käsitada lihtsalt, geomeetriliselt, nüansimeele, mõõdutunde ja hea maitse vajaklus sageli meie haritlaskonnal on siingi, keele alal, nagu meie vaimuelus üldse, kandnud oma äbaraid ja kiduraid viljukeksi. Meie keele sõnade järjekord ajalehtedes (eriti joonealustes, kus korrektoritel ja kirjanduslike pretensioonidega tõlkijail on mahti ja aega võimutseda), tõlgete enamikus ja teise ning kolmanda järgu kirjanikkudel ning teadlastelgi, meie intelligentsi suurel osal üldse, on muutunud puiseks ja šablooniliseks („verb alati lause algusesse!“, „verbi laiendid alati — loogiliselt! — verbi järele!“, „liittempuse lülid alati kõrvu [„on tulnud“]!“ jne.), osalt vene-, osalt soomepäraseks, sealjuures ikkagi saamatuks, selgusetuks (näit. Kivikal „Murrangus“: „Tühjade silmadega Anna vahtis valget paberit“, „Suurte silmadega pois vaataskoera“ jne.) ja rütmikonarikuks. Julgeksime koguni

väita, et meie kirjakeele keskpärane pruuk on nüüd isegi halvem kui oli 20—30 aasta eest, ta on loomulikul kõnekeelidel tugenevast keeletundest nihkunud senisest veelgi kaugemale. Mõistetakse, et see „eesti keele viletsus“ sunnib nüüd meie praeguse kirjakeele üht tähtsamat arendajat, J. Aavikut astuma võitlusse, võitlusse nimelt tema enda seisukohtade võõriti mõistmise või nendega liialdamise vastu, ühe sõnaga, kõigi, kel eesti keele väärtused südamel, ühise vaenlase — pealiskaudsuse, snobismi ja keelalise edevuse vastu (vrd. EÕÕ, § 487, lõppu). Aaviku tõrksus nende uute tardumistendentside vastu eesti sõnajärjestuses on seda mõistatavam, et suuremalt osalt on nimelt tema teeneks, kui meie sõnadeasend paari aastakümne eest pääses vabaks ülalnimetatud kivinemiskalduvustest.

Kogu peatükk „Sõnade järjekord“ (lk. 158—191) on Aaviku raamatus vahest kõige püsivamate väärtustega, kõige objektiivsem, mõõdukam ja huvitavamgi. Siin esitatud „kuldne kesktee“ (§ 438-a) kutsub arvustajat ainult mõnele vähelele vastumärkusele.

Kõigepealt ei saaks õigeaks pidada kõrvallauseis predikaadi paigutust lause lõppu ja laiendiga algavais pealauseis predikaatverbi paigutust subjekti ette („Eile sõitis peremees linna“) nii lihtsalt saksapäraseks sõnajärjestuseks, nagu raamatust loeme (lk. 158 jj.). See sõnastuse liialdus loob nimelt alust edaspidistele liialdustele ja vastuoksustele. Predikaatverbi kõrvallause lõpus ja predikaatverbi pealause teisel kohal leiame väga harilikult kõige ehtsamastki rahvakeelest ja sugukeeltestki, kus saksa mõjust pole juttu: 1. Kõrvallauses: . . . sõni kui temä mind sinna laeva jurõ vädäs (Kihnu), Siis ütlesin nende saana naese ja mehele, kis minuga seltsis *olid* (Rapla), . . . et kui pahema jala suurt varvast *liigutad*, siis . . . (J.-Madise), Kui enne vanast meie puol pulmi *pieti* (Vaivara) jne., samuti soome rahvakeeles (Aina siihen kors jää, mihkä kuarma *kaatuu*), vadjas (Vot kui nüt tüttärikko sõnaa *antõ*, siz . . .), vepsas (ñetsõ bohat vel'ii t'edus't, mi hänoo ningoo kromaane om) jne. Et pealauseis soome-ugri keeltes predikaatverb algupäraselt asenes nimelt lause lõpul (vt. M. K e r t é s z'i jt. ungarlaste sellekohaseid uurimusi), võib sedasama oletada vist ka kõrvallause kohta, sel määral kui kõrvallauset üldse soome-ugri primitiivsemis keeltes esines. 2. Pealauseis laiendi järel: Siis *pole* koolimaja meite kihelkondas veel oln (Hiiu), Meil *läksid* rahvas lugemisele (Kose), Sedäsi käis tämä kodomajas mitmed kõrrad (Lüganuse), samuti soome rahvakeeles (Ja samassa löi tuhkimo korvalla . . .) ja soome kirja-keeleksi (Kymmenen vuotta *oli* hän sitä kyhäillyt, J. Aho), vep-

sas (jalghe ñetsida ajoo urädnik) jm. Muidugi, eesti rahvakeeles ja meie sugukeeltes on võimalikud ka teised asendid. Eesti kirjakeeles saksapäraseks saame tembeldada ainult seda, kui keellegil autoril on kõrvallauses predikaadi lõppasend ja pealauses laiendi järel predikaadi teine koht normitud ainuliseks³⁴). Need paigutused on omased inimkõnendile üldse, ainult saksa kirja-keel on need võtnud üldnormiks.

Rahuldustundega loeme (§ 451), et A. siin resoluutselt tõrjub adverbide (ära jne.) ja nõrgemarõhuliste asesõnade paigutamist infiniitsete verbide järele, normaalseks tunnistades sõnajärjestusi: hakkame ära minema, seda ette nähes, tuli mind vaatama jne. Ajalehtede joone alt ja halbadest tõlgetest aga loeme ja raadio kaudu ning mõnedes koolides meile õpetatakse ainunormina „hakkame minema ära“, „seda nähes ette“, „tuli vaatama mind“, mis teatavasti on küll võimalikud, kuid üksnes laiendite rõhutamise korral. Siin puudutab A. vahest kõige valusamat vermet, mida keeleuenduse ennatud ja huisapäised jüngrid meie praegusele sõnajärjestusele on lõõnud. Mõlemad peatükid „Liialine degermaniseerimine ja venepärasused“ ja „Sõnajärjestus lauselühendeis“ (§§ 451—63) sisaldavad häid tähelepanekuid ja tulusaid näpunäiteid, milledesse süvenemine rohkesti teritaks meie üldist lausestamise oskust³⁵). Täiesti õigustatuks muidugi loeksime — nagu ülemalt juba selgus — autori nõuet „Predikaadi koht ka pealauses vabamaks!“ (ptk. „Kolmas saksapärasus“, § 464—69), kuigi siin autorilt ligemat selgitust ootaksime predikaatverbi algusasendi ja lõppasendi erisuguste väärtuste vahede kohta (tüübid „Jõudis peremees koju“, „Peremees jõudis koju“

³⁴) Viimast (tüüpi: Täna tuleb ta) parandatakse järjekindlalt „Eesti Entsüklopeediasse“, mis ometi püüab eeskujulikkude keelt pakkuda.

³⁵) Autor aga teeks hästi, kui raamatu teisest trükit kõrvaldaks lausetüüpide nagu „Naised rikuivad ära tema“, „Ta tuli järele meile“ tembeldamise nimelt „mõnede preilide“ või „kinopreilide keeleks“!! (§ 452—3). Kahjuks see pruuk ei esine sugugi nõnda kitsalt! — Samuti võiks ära jääda katse Leetbergi vaateid sõnajärjestusele (millede õigust autor ise osaliselt küll tunnustab) sellega diskrediteerida (lk. 173, joone all), et tema keelepruugi iseäralduste nagu „küllus“, „kardulid“, „kautab“ jne. puhul tähendatakse: „Kes teeb sääraseid keelevigu, kas seda võib sõnajärjestuse küsimuseski täiesti usaldada?“ Me teame aga ühes A-ga väga hästi, et need L-i eri seisukohad on tema — tõsi küll ühekülgse — rahvakeele jooned. Sama õigusega saaksime keelevigadeks pidada (ja tarvitajat seega halvustada) keelendeid nagu „säädus“ (= seadus), „sääti“, „saad“ (= saadud), „lõppis“ (= lõppes), „miljonäär“, „Küsilauseis, kus predikaadi [obj.!] võib paigutada koguni lause lõppu“ (EÕÕ, § 466), täppis (=täpne) jne. — Teose teises trükis loodetavasti nimetatakse ka need muude õpetlaste mõtteavaldused loenguil, millele töös siin ja seal (näit. § 470, 483) — võib-olla töö korrektuurilugejate kaudu — on tuginetud, nagu seda samad keelenäited näikse tõendavat.

ja „Peremees koju jõudis). Mida selle kohta ka §-s 484 pakutakse, pole kaugeltki küllaldane.

Lõpuks olgu märgitud, et autoriga ei saaks täielikult nõustuda anakoluudi hinnangus (§ 490). „Inimesed, kes seal elasid, neist ei räägitud head“, seda konstruktsiooni leiame paljudestki kultuurkeeltest, saadik siis kõnekeelest, ja mõistlikul määral tarvitades võib sellest meie lauseehituse väljendusvõimalustele lisanduda uut ja kasulikku.

(Järgneb.)

Andrus Saareste.

HEKSAMEETER JA ELEGILINE DISTIHHON EESTI TEOORIAS JA VÄRSIS. 2

Värsijalgade vaheldus stiililise võttena on meie heksameetris kaugelt vähem kui algkeelsetes. Allakirjutanu on saanud läbi uurida selle nähtuse suhtes ainult 100 esimest rida igast kõrvutatavast tekstist, aga neidki tulemusi kujutav tabel on väga paljuütlev. Lisaks on kõrvutatud ka kaht tüüpilist, seejuures eri äärmustest kunstheksameetrit — 100 rida Vergiliuse *Aeneis*'est ja M. J. Eiseni „Kõust ja Pikrist“.

Värsivariante esineb vastavalt: (d=daktül; s=spondeus, värsi lõpus ka trohheus).

Heksam.	„Ilias“	Vergilius	Manninen	Jõgever	Ridala	Loo	Bergm.	Eisen
ddddds	21		10	28	61	46	59	64
sdddd	17	5	10	12	16	25	4	15
dsddd	11	1	16	4	4	6	3	1
sdds	9	4	6	12		3	2	
ssddd	6		8	1	1	1		
ssds	6	4	3	1				
ddsddd	5	3	6	10	4	4	16	16
dddsss	5	8	11	9	9	6	10	2
dsds	4	12	6	4		2		
sdsddd	3	3	4	8	3	1	2	
sssddd	2	2	3	2				
dsssss	2	17	3				1	
sdsss	2	11	1	3		1		
ddddss	2			1	1			
dssddd	1	4	8	3		4		1
dsddd	1							
ddsss	1	18	4	3		1	2	1
sssss	1	8						
dsssss	1							
ddssss			1					
sdddss				1				
sdddss					1			
<hr/>								
Variante	19	14	16	16	9	12	10	7

1	spondeusega	38	5	10	28	61	46	59	64
2	"	23	12	43	36	34	41	33	34
3	"	25	41	35	30	4	12	6	2
4	"	12	34	12	6	1	1	2	—
5	"	2	8	—	—	—	—	—	—

Otsekohe silmatorkav tabelis on värsivariantide hõredaksjäämine meie heksameetris. Enamus langeb ikka rohkem dak-tüülistele värssidele. Vergiliuse rafineeritud kunstvärss vastu-pidi eelistab radikaalselt spondeusi; sellele on lähedale kaldu-nud ka Manninen — Homeroose värsile seega teatavat vägivalda tehes. Variant ddsdds on meie värsis teisel või kolmandal kohal, Homerosel 7-ndal, Vergiliusel 11.—12-ndal, Mannisel 12.—14-dal; eelistuse saladus meil peitub selles, et spondeus esineb siin löike-jalas, s. t. hõlbustab tsesuurist ülepääsu. Varieeruvuse poolest kõige paremad on meil Jõgeveri värsid, kõige halvemad ja juhus-likumad Ridala ja Eiseni omad.

Summaarne pilt ei esita meie värsi puudusi siiski veel nii teravalt kui pilt spondeuste (resp. troheuste) tarvitamise mo-tiividest. Eesmärk pole siin kahjuks sugugi stiili huvides, vaid võte on ainult hädavabaduseks. Rütmissümboolikast, millele ees-pool juhitud tähelepanu, pole meie tõlkevärssides peaaegu jäl-gegi. Suurepärase võrdlusvõimaluse annab ses suhtes väga hea koht „Iliase“ I laulus, read 44—47: Phoibos Apollon siirdub Olümposelt karistama kreeklasi teotuse eest preester Chry-ses'ele; originaalis märgivad jumala vihast, rasket ja nagu hel-juvat minekut rohkete spondeustega värsid.

Manninen on oma tõlkes efekti veelgi tugevdanud:

Astui julmistuin jo Olympon korkeudesta,
jous oli harteillaan sekä ummiskantinen viini.
Helskyi nuolet, heilui olka, kun askelin vinhoin
riensi hän vimmoissaan, kuin kulkee yö yli maitten.

Meie värsid libisevad aga võimalusest kasutamata üle.

Nõnda Jõgever:

Südamest vihane astus ta maha Olümpuse harjalt,
Kandes õladel ambut ja noolte kaanestud tuppe.
Vihase jumala õladel õõtsusid helinal nooled,
Kui ta minema astus, tumedalt otsekui kesköö.

Ridala:

Läks Olympose harjadelt, vihale süttinud süda,
Õlgadel taludes vibu ja noolkoda suletud ringi.
Kõlisis helinal nooled siis vihale süttinu õlal
Kuna ta edasi liikus, — ta läks nagu pilkane ööse.

Lõo:

Astus Olympose kes korupäilt, süda täis vihakilve,
kang vibu õlgade ümber ja tupp, umbkaanene noolte;
kõltsusid, ah helinal, vihas kurjuva õlgadel nooled,
liikus, kui tuli; nii nagu öö tema saabuma näkkus.“

Värsivariandid on vastavalt:

	Homeros	Manninen	Jõgever	Ridala	Lõo
44.	d s d s d s s d s d d s s d d s d s	s s d s d s d s d s d s s s d d s s	d d d d d s s d d s d s d d d d d s	s d d d d s d d d d d s d d d d d s	d d d d d s d d d s d s d d d d d s
47.	s s d d d s	d s s s d s	s d s d d s	d d d d d s	s d d d d s

Värsijalgade põimumatu järgnevus, nende väike vahelduvus, rütmiliste stiiliefektide täielik puudumine — need kolm joont on mõõduandvad meie senise tõlkeheksameetri hinnangus. Värs on monotoonne, igav, ebakaunis; ka teiste tehniliste ilustusvõtete võimatus (riim, stroof jne.) tõttu jätab ta tihti rütmiliselt lükitud proosa mulje. Viimasega võrreldes on vahel isegi halvemus, et värs on keeleliselt moonutatam. Eeskätt Ridala heksameeter kannatab selle pahe all; Jõgeveril ja eriti Bergmanni luule on loomulikum, mahlakam-eevilisem.

Ridala eksib tihti jämedalt ka korrektsuse vastu: tema trükitud värsis tabame vahetevahel 7- ja 5-jalgseid „heksameetreid“.

Värsistamise aluseks meie Homerose-tõlgetes on silprõhuline printsiip, ainult Metslangi ja Lõo värsid on kvantiteerivad. Võiks arvata, et vahest — nagu oli O. Looritsa arvamine eespool — instinktiivselt on aegade jooksul hakatud rohkem arvestama vältust; järeleuurimisel aga osutub, et sedagi ei saa väita. Esimene samm kvantiteeriva värsi poole oleks, et hakataks valima tõususiilpideks ainult pikki silpe, nagu näit. on üritanud Metslang. Bergmanni 100-s reas (600-s värsijalas) esineb tõusukohtades l ü h i k e s i silpe 170, Jõgeveril 177, Ridalal 195; nagu näha, pigem väike tagasimine. Vastavalt printsiibile tuleks muuta nende värside kohta ka senikasustatud terminoloogiat: spondeuse asemel kõnelda alati trohheusest.

Ladina heksameetri ja distihhoni tõlgete alal oleme viimase ajani pidanud leppima äärmiselt vähesega: Johannes Aaviku kahe väikese näitega „Hirmu ja õuduse juttude“ (XXIV, 1928) seletustes (Aavik on samas köites tõlkinud ka „Aeneist“ ja „Metamorfoose“, aga — proosasse) ja koolikatsetustega mitmel pool õpilasajakirjades. Viimaste aastate „Loomingus“ on A n t s O r a s tutvustanud adekvaatsetes tõlgetes Horatiust (logaöödvärsse) ja Catullust. Catulluse 8 pala (36 distihhoni) on kõige värskemad distihhoniid eesti trükis, ilmunud „Loomingus“ 1936. aasta novembri numbris. Orase harrastus huvitab meid eriti tõlkija seniste laiade kogemuste (inglise, prantsuse, saksa, vene, soome ja ungari keelest) ja kunstikõrguse tõttu. Siinsed värsid kuuluvad Metslangi värside tüüpi, on poolkvantiteerivad; siiski

pole Oras saanud kohati leida värsitõusu jaoks pikka silpi (näit. daktülid: teragi, lihavas, teha see, kohustus, kõnetlen, hüvasti, emagi, vanemad, ameti, lahedam jt.). Muud värsipuudused on jäänud püsima ka sesse üritusse.

Summa summarum eesti heksameetritõlgete kohta? Paraku: toodang on vaene ja kaugelt enamik sellest — pole hea.

5.

Heksameetri rakendamine eesti algupärasesse värssi ühtub ajalisel vastavate värsiteoreetiliste mõtteavaldustega. Viimastega on tal ka eesmärk ühine: taheti tõestada eesti keele kandejõudu luuleks ja demonstreeriti seda siis just raskemaks peetavate värsivormide, muude hulgas ka akadeemilise heksameetri ja distihhoni najal.

Esimeseks sääraseks saatematerjali avaldajaks oli P. H. v. Frey „Beiträgede“ II vihus (1813). Kannang oli võrdlemisi väike: 5 heksameetrit (osalt logaöödides), 9 anakruusiga heksameetrit, 1 pentameeter (distihhoni). Need on aga esimesed värssid, mis ei riku enam heksameetri põhilisi nõudeid jalgade ja silpide arvu suhtes. Näiteks on päris voolavad heksameetrid:

„Hing! nüüd tännades laula sest pattude lunnastamisest,
Mis se Messias on siin kui innime valmistand Ma peäl“.

Peale Frey on elegilist distihhoni viljelnud O. V. M a s i n g oma epigrammides; avalikkuse tähelepanu on nendele värssidele esimest korda juhtinud H. Tarandi.

Järjekorras kolmanda, Fr. R. F a e h l m a n n i distihhoni-des kirjutatud epigrammid ja „Piibo jut“ on rohkem kirjanduslikud akadeemilis-moraalsed mõtisklused kui värsidemonstratsioonid; siiski selgub, et temagi peaeesmärk oli tehniline: „Ma tahtsin ühe näite anda, et eesti keel on küllalt paenduv ja kõlvuline selleks, et ka rasketeks antiikseteks värsimõõtudeks sobida“ (kirjas Suve Jaanile; avastatud M. Lepiku poolt; vrd. „Olion“ 1930, nr. 12). Faehlmanni distihhoni toodang on avaldatud kahes trükingus, mõlemal korral kalendrilisas. 1840. aasta „Tarto- ja Võrro-ma rahva Kalender ehk Täht-ramat“ sisaldab „Järva-ma vanna-mehhe õppetussed“ (lk. 53—54) — 8 epigrammi 15 kaksikvärsiga; käsikirjas on peale nende veel 6 avaldamata epigrammi-visandit.

Jõgeverist ja Eisenist saadik on arvatud, et „Järva-ma vanna-mehhe õppetussed“ on käsikirjas ja algtrükingus kaduma läinud. Aastaks 1930 oli M. Lepik avastanud kadunukspeetud käsikirja. Kalendri puudumise tõstis ta aga kaanoniks. Allakirjutanu sattus 1933. aastal selle tähtsraamatu jälile Tartu Ülikooli ja linna avalikus raamatukogus. Trükingu võrdlemine väärab ka mõnesid M. Lepiku konjektuure teksti kujunemise kohta.

1846. aasta „Ma-rahva Kalendris“ esines Faehlmann suurema distihhonilise luuletootega: dialoogiline värsskõne „Piibo jut“, kokku 26 kaksikvärssi. Faehlmanni tooted on sisuliselt palju küpsemad eelmistest, värss on ladusam, loomulikum; põhimõtteliselt ei lisa nad aga enam midagi Frey'le ja Masingile. Eesti heksa- ja pentameeter olid ühes oma staadiumis lõpuni välja kujunenud; Faehlmann meenutab täiesti juba tänapäevast hari-likku värsipruuki.

XIX sajandi teisel poolel tabame eesti heksameetrit kõige mitmekesisemaist kohtadest — luuletuskogudest kuni ajalehtedeni ja arvutamissooperamatuteni (Rudolf Kallas). Katsuda neid kõiki siinkohal registreerida oleks tarbetu, seepärast piirdume suuremate märktoodetega.

M. J. E i s e n on oma heksameetrite koguarvu poolest Eestis absoluutselt neljas, algupäraste luuletajate hulgas aga esimene. Ajaliselt ilmus nende värsside enamik Bergmanni „Hiirte ja konnade sõja“ ja „Odysseia“ laulude vahel: 1885. aastal suur pseudomütoloogiline lugulaul „Kõu ja Pikker“ (3. trükk 1919; 1055 heksameetrit), 1890. a. kogus „Minu laulud“ 140-realine algupärane „Salmitaguja küüsis“; hiljem on Eisen rikastanud distihhonidega meie kalendrilisade mõttesalvi — viimati M. Jänese 1932. aasta tähtraamatut. Eiseni kogu see toodang on kõige mannetumad ja puisemad heksameetrid, mida meil üldse tehtud; näiteks tüüpilisi ridu „Kõust ja Pikrist“ (I, read 6—10):

Näpusad niidud ja nurmed ja auravad aasad ja arud,
Läikivad, lopsakad luhad ja ohtrasti õitsevad orud,
Lõbusalt lehkavad laaned ja kaugete sinavad saared,
Ilusast' hiilgavad jõed ja mässates möllavad mered
Ilmusid silmale äkist' ja kadusid korrage jälle.

Jakob Liiv ja Jakob Tamm oma lugulaulutoodangus pole heroilist värssi tarvitanud; küll on viimasel üks heksameetriline lüüriline luuletis („Õitsevad oad“, kogus „Ärganud hääled“, 1892; 38 rida).

Umbes samast ajast põlvnevad ka J u h a n L i i v i ainukesed heksameetrid — „Oleviku“ 1891. aastakäigus (nr. 22) luuletis „Tundmatu neiu“, 83 rida. Hilisemais Liivi tooteis pole enam puhtaid heksameetreid, vaid ainult üksikuid ridu segavärssides. Liivi värssid jagavad täiesti üldisi tolleaegseid omadusi. Heaks võimaluseks näha, kui kergesti meil heksameetritega valmis saadi, on G. E. L u i g a värssvastus Liivi „Tundmatule neiole“ — trükkis juba 4 päeva hiljem (50 rida; „Olevik“ nr. 23). Luigal on ajakirjanduses teisigi samas vormis katsetusi.

F r. K u h l b a r s on hoolitsenud „Postimehe“ distihhonide (kokku 67) ja heksameetrite (8) eest.

Samast põlvest pärineva K. E. S ö ö d i värssid kuuluvad hilisemasse aega — neli akadeemilist juhuluuletist („Pühendus kujur A. Weizenbergi 80 sünnipäevaks“, 1917; „Proloog“, Jaan Tõnissoni juubeliaktusel 1921; ; „Ood Faehlmannile“ 1929; Pühendus Soome-Ugri kultuurkongressile, 1936), kokku sadakond rida.

6.

Vahetegemine eesti vanema ja kaasaja heksameetrilise luule vahel ei tähista kahjuks mingit uue faasi tulekut meie värssi; see vahetegemine on täiesti väline, selleks et kaasaja luuletajaile läheneda suurema nõudlikkusega kui ärkusaegseile ja ärkusaegset tüüpi vahetult jäljendajaile.

Selles järgus domineerib distihhon; peale selle on heksameetrit tarvitatud väga tihti segastroofides muude värssidega (Semper, Kärner, Under) või on vabalt muudetud värsi skeemi (Kärner). J. S e m p e r i l on üksainus puhtdistihhoniline luuletis („Antropofaag“, kogus „Jäljed liival“, 3 paarisvärssi), A. A d s o n i l 12 heksameetrit võru murdes, J. K ä r n e r i l 60 pentameetrit („Õitsev sügis“), H. A d a m s o n i l 84 heksameetrit (kogus „Inimen“), H. V i s n a p u u l 11 distihhoni (kogus „Puuslikud“). V. A d a m s lausub enese kohta („Võõral motiivil“, kogus „Valguse valust“):

„Ennemalt armastet mõõdu motiivid mul imuvad verre“; innustust on jätkunud 14 heksameetri jaoks. Luuletis on muide r o h k e m kui ühes suhtes võõral motiivil.

Õige tootsad distihhonidelt on kaks nooremat poeti: Johannes S ü t i s t e ja Erni Hiir. Sütistel on kogus „Rahutus“ 74 distihhoni ja koguteoses „Bumerang“ 17. Värsitehniliselt on need read Eiseni omade kõrval kõige skeemilisemad kogu meie kirjanduses. Rütmi ja rühti on neiski Sütiste luuletistes, kuid võiks öelda, et esimest on juba liiga palju. Tarvitatakse aina puhtaid daktüleid (erandiks on ainult üks — vigane), ja üksik sõnu pentameetri lõike-eelseis tõusudes; värsistiililisi võtteid pole minimaalseltki.

Erni Hiire värssid (94 distihhoni) kogus „Kodutee“ on pisut vahelduvamad kui Sütistel, muidu aga mitte sugugi paremad.

7.

Meie heksameetri ja distihhoni esindus jääkski nõnda üheaoliseks ja lohutuks, kui jätaksime vahele ühe voolu, õigemini üheainsa luuletaja, kes XX sajandi teisel aastakümnel tegi järsu eemalepöörde senisest traditsioonist ja tõekspidamistest. See

algatus on eespool meelega jäetud ajalisest sidevusest välja, sest kuigi too vool ja too poet muidu on eeskujuga vaimustanud paljusid nooremaid, on algatatud distihhonireform paraku jäänud vastukajata tänapäevani.

Noor-Eesti tõi meie kirjandusse esteetika ja ehtsuse küsimuse; viimase niihästi omatoodete kui ka laenude suhtes. Kõnealuste värssidele oleks suund vastavalt pidanud tooma Opitz'i kohandatud vormi tagasitõrjumise.

Klassiline filoloog nooreestlaste hulgas, Johannes A a v i k, on tänapäevani jäänud ladina ja üldse võõrsõnade algupäraste välte- ja rõhuolude moonutamise vastaseks; antikiseeriva värsi ehtsustajat pole temast aga siiski saanud. Pisikesed katsetused, mis meil olemas Aavikult, on täiesti traditsioonilistel alustel.

Teise nooreestlase, R i d a l a g a, oleme osalt tutvunud juba Homerose tõlkijate puhul — ja mitte üsna hea muljega. Peale selle on Ridalal ka algupäraseid antikiseerivaid värssse, distihhone. Esimesed neist ilmusid kogus „Villem Grünthali laulud“ (1908; „Noor kevad“ — 7 ja „Süda-talve öö“ 7 paarisvärssi). Siingi on põhimõtte silprõhuline; huvitava lahkumineku näeme juba ühes pentameetris „Noorest kevadest“.

Ülenev kevade päikene sätendab eemal kesk säralist taevast
üle kaugete || jõgede puhkava vee.

Õige rohkesti on Ridalal distihhone kogus „Tuules ja tormis“ (1927; 9 luuletist, kokku 262 värsipaar). Aluseks on siingi silprõhuline süsteem; värssid on aga väga hoolikad ja ei eksi enam palju tõsusilpide vältenõuete vastu. Näit. kaunis hea kaksikvärss „Eino Leino pärjakirja“ algusest:

Närbuvad pärjad ja lilled, on üürrike põrmune ilu,
Mis Sinu kalmule toob, leinates, hellija arm.

Ei Aavik ega Ridala õigusta meie vaatluses eriasendit nooreestlastele, — seda teevad G u s t a v S u i t s u värssid. Suits on luuletanud ainult distihhone nagu Ridalagi, arvuliselt täpselt pool vähem viimasest. Esimesed trükitud katsetused on dateeritud aastast 1913—1914, ilmunud kogus „Ohvrisuits“ (1920; „Eneseteostus“ 38 ja „Õnnelikud“ 52 distihhoni). Mõlemad luuletised on uuesti avaldatud kogus „Kõik on kokku unenägu“ (1922); neile on lisaks tulnud veel kaks uut („Vikerkaar“, dateeritud 1914—1917, 39 distihhoni, ja „Hauakiri“ 1917—1921, 10 distihhoni).

Selle loomingu algusest peale leiame Suitsu esinevat seni täiesti uue programmiga: kirjutada värssi, milles ehtsaile väl-tusenõudeile vastaksid mitte üksnes tõusu-, vaid ka langusesil-

bid; värsi huvides ignoreerida harilikku sõnarõhku; see tähendab ühtekokku: luua meie puhtkvantiteerivat heksa- ja penta-meetrit. Antud värsimaterjali on küllalt rohkesti, et selle najal saada hinnata kogu süsteemikohandust, selle kandejõudu, raskusi ja puudusi.

Allakirjutanu pole seepärast pidanud paljuks esitada Suitsu kogu distihhonoritoodangu silp-silbilise läbikatsumise tulemusi. Ta möönab igatahes täiesti, et meie silbivältestatistika, eriti järgsilpide suhtes, on väga kõikuv pind; allakirjutanu seisukohavõtte on julgustanud hulgalised selleks tehtud foneetilised mõõtmised.

Poolpikkade järgsilpide arvestamisel on enamasti tulnud jääda autori seisukohale, et nende tarvitamine on lubatud niihästi lühikeselt kui ka pikalt, s. t., et nad on *incipites*. Lahku on mindud tüüpide juures, kus mõõtmise on näidanud silbi väga suurt liginemist pikale (poolpikk vokaalollus ühes sulgeva pika või poolpikk-helilise konsonandiga) resp. lühikesele silbile.

Nõnda disponeeritud vaatlemisel on Suitsu distihhonorid osutanud järgmisi tunnuseid:

	„Eneseteostus“	„Õnnelikud“	„Vikerkaar“	„Hauakiri“
Värsiridu	2×38	2×52	2×39	2×10
Värsijalgu	456	624	468	120
Nendest spondeusi ¹⁾	50	101	42	11
Silpe kvantiteedi vastu:				
1. Lühike pro pikk ²⁾				
Tõusus. a) Sõna 1. silpe	92	139	9	—
% tõusude üldarvust	20 %	23 %	2 %	—
b) Järgsilpe	10	8	26	2
% tõusude üldarvust	2 %	1,5 %	6 %	1,5 %
Languses (spondeustes)	—	1	2	—
2. Pikk pro lühike ²⁾				
(daktüli langustes)	58	84	27	6
% d. lang. üldarvust	10 %	12 %	4 %	3,5 %
Värsirõhk erinev sõnarõhust	32	50	64	6
% tõusude üldarvust	7 %	8 %	14 %	5 %

Tabeli kirevuses nähtub lähemal tähelepanekul üllatavalt selgeid asjaolusid.

Kõigepealt võime märkida järsku värsitehnilist muutust Suitsu varasemate („Eneseteostus“, „Õnnelikud“) ja hilisemate („Vikerkaar“, „Hauakiri“) toodete vahel. Esimesed on veel

¹⁾ Värsi lõpujalga arvestamata.

²⁾ Värsi lõppsilpi arvestamata.

väga suuresti rõhusüsteemilised (20—23% eksimusi 1. silbi väl-tusenõuete vastu; vrd. tõlgetes Bergmannil 28%, Jõgeveril 29%, Ridalal 32%); seevastu teistes need eksimused peaaegu kaovad (0—2%). Teiselt poolt Suits juba algusest peale tugevasti ka ignoreerib sõnarõhku, esimestes keskmiselt vähem kui viimastes. Murrangut näitab samuti langussilpide tarvitamine. Kui järsk see muutus on, selgub kahe ühesuuruse luuletise, „Eneseteos-tuse“ ja „Vikerkaare“ kõrvutamises: teises esmasilbilised tõusud vältuse suhtes 10 korda korrektsemad, järgsilbilised 3 korda ebakorrektsamad, sõnarõhu ignoreerimine kaks korda suurem.

Statistika laseb näha ka arengu suunda: Suits ründab ees-kätt tõusu alatist ühtelangemist sõna algusega ning selle põh-just — rõhku esimesel silbil. Eriti on see püüe selge teises grupis, kus ka värsirõhu põikumine pikast silbist on vastavalt järgsilpides palju suurem kui sõna alguses. Teiste sõnadega: Suitsu programm on rohkem destruktiivne silprõhulise süsteemi kui konstruktiivne vältuselise suhtes.

Värsitehniliselt erinevad luuletised ka omavahel; kõige radikaalsem ja seejuures kõige vastuoksuslikum on „Viker-kaar“; kõige vähemate igapoolsete eksimustega, kõige mõõdu-kam ning kõige parem — „Hauakiri“.

Kiituseks kõigile värssidele on värsijalgade suhteliselt rohke vaheldumine ja spondeuste korrektsus.

Kvalitatiivne vaatlus annab samad üldtulemused kui statis-tiline. Sissejuhatuseks olgu esitatud mõned tüüpilised read „Vikerkaarest“:

Kus inim	hirmuti	sed	pisu	händlisi	värbivad	orji,
jõukübet	viimast	ki		mõistuse	pinguta	vad,
lüüa et	seest raba	kangela	se	oma	sarnase	tossu
pakku	ühiskonnast		taandugem	sest jõe	last!	

või paar rida alamalt, mõtteliselt teisest kontekstist:

vihma pa	giseva	lainetu	sed	vaju	vad	ida	kaares
hällid	pilvede	praost		päikse	valinguis	aed.	

Esimene mulje nendest värssidest jääb, et nad on pentsikud; kordamiste puhul (katsutagu!) kaob tõrkustunne, ja siis leiame, et nad on virtuooslikud. Loomulikuks ei muutu nad igatahes mitte, sest selleks erinevad nad liiga radikaalselt meie kõne-keele ja kunstluulekeele rõhuoludest. Suits pole rõhud mujale paigutanud mitte lausa meelevaldselt, vaid hoolikate meetriliste ja prosoodiliste kaalutluste alusel. Nende üksikasjade eritele-

misel pole aga siinkohal mõtet; kuivõrd tabavad prosoodilised tõekspidamised üldiselt on olnud, selgub esitatud tabelist.

Mõned nähtused osutavad, et Suits ei ole tulnud kvantiteerivale värsile mitte printsiibi enda pärast, vaid värsistiili huvides. Eespool on juhitud tähelepanu asjaolule, et värssid ignoreerisid rõhku palju varem, kui vältuse põhimõte sai juhtivaks. Peale selle väärivad esiletõstmist kaks meie heksameetri ajaloo seni ainulaadset juhtu värsijalgade vahelduse taotelemises: Suits on (rõhulise süsteemi tunnustega värsikontekstis) apostrofeerinud spondeusteks kaks suurepäraselt daktüülilist sõna: *vanast'* ja *aegsast'*, mõlemad daktüülilisel kohal.

Spondeuste tarvitamises rikub Suits tihti neid kitsendusi, mida antiikne värsiõpetus on seadnud pentameetri teise kooloni kohta; kokku on neljas luuletises sääraseid normivastaseid juhtumeid 34.

Raskem normirikkumine on eksimine värsijalgade arvu nõuete vastu; ühe jala võrra pikemaid „heksameetreid“ esineb 4 („Eneseteostuses“ 1, „Õnnelikkudes“ 3), ühe jala võrra lühemaid — 2 („Vikerkaares“).

Puuduseks tuleb lugeda ka seda, et värssid pole täiesti homogeensed: näit. „Vikerkaare“ kolmandas alalõikes vaheldub kõige radikaalsemate kvantiteerivate värsaside enamuse kõige ordinaarsemate silprõhuliste ridadega.

Näidatud puuduste ja vastuokstuste ning peale selle mõnede muude ühekülguste tõttu ei saa Suitsu kvantiteeriva värssi katsetusi pidada täiesti esinduslikuks oma liigis. Kuid see reservatsioon ei vähenda sugugi nende värsaside hinnangut. Tuleb mõõnda, et siinkohal rakendatud aparaat — foneetilised järelemõõtmised ja silbistatistika — on liiga karm ürituse vastu, mis on vaba luulelooming ja selle kõrval ühtlasi tungimine meie keele kõige suuremaisesse raskustesse. Suitsu algatus, vastupidamine ja katsetuste lõpetamine peaaegu kõigiti veatu palaga pole mitte vähem kui heroiline; see uurimisretk on viinud keele võimaluste piirideni ja osalt neist ülegi. Pole seepärast ime, et meil ei leidunud teist samasuguse värsitehnilise südametunnistuse ja virtuositeediga luuletajat, kes oleks aidanud üritust elus hoida; ime on aga siiski, et meie poeedid ei võtnud mingit innustust ega õpetust nendest eesti luule kõige erakordsematest värsssidest. Oleks huvitav teada, kui paljud lugejad taipasidki esitatud programmi.

Eessõnas Th. Zielinsky „Vana-kreeka kirjandusele“ (1924) prof. P. Haliste soovitab Linda Metslangi tõlkeid kui esimesi vastavaid kvantiteerivaid värsse Eestis. Soovitus oli paar aas-

tat ette G. Suitsu läbi ümber lükatud; ja tänapäeval pole Metslangi katsed enam ainulaadsed ka kreeka keelest tõlgitud värsis. Ja an Lõo 10-aastane värsitõlkeline tegevus liigub täiesti samades raamides kui Suitsu katsetused ja nende värsside olulised tunnused on samad. Lõo püüab saavutada heksameetrit, mille nõuded läheneksid võimalikult originaali omadele, eeskätt mis puutub värsijalgade tihedasse ahelasse. Seejuures on Lõo ettevaatlikum sõnarõhu äranihutamises: näit. koomilisena tunduvat sõna teise silbi rõhutamist on välditud, lõppsilbile on pandud aktsent ainult „positsioonipikkuse“ korral; silpide mõõtmisel on Lõo osutunud koguni hoolikamaks kui Suits.

Lugupidava mulje rikuvad aga täiesti eksimused värsimaterjali teiste nõuete — mõtte, selguse ja sõnavormide vastu. Lausejärjestuses on tehtud värsisobivus liiga mõõduandvaks (vrd. näit. eespooltoodud kõrvutusi „Iliasest“); et näit. ladina värsses suhtes veel äärmuslikum on, ei nõrgenda lauseselguse nõuet meil, sest meie paljude kujult kokkulangevate (põhi)käänete juures on sõnajärjekord palju nõudlikum. On tarvitatud silpide arvu täiteks liigseid ja mõtet segavaid sõnu ja kordumisi, kasustatud võimatut reksiooni ja kõnekäände. Kõige pahem, et on kohati moonutatud sõnu: võtete, nagu *õelada*, *poegada*, *tulnuda*, *mõelduda*, *kaugela*, *kuldine* (kuldne), *ohkasi* (imperfekti 3. isik), *kuulasi*, *laususi*, *Chryseje* (sisseütlev) jne. aeg on meie värsikunstis ammu möödas! Ja mis huvides on enamik neid moonutusi tehtud? Selleks, et saada vormikorrektset daktülit seal, kus grammatiliselt ja tehniliselt õige spondeus oleks tihti parem. Lõo programmi esteetiline perspektiiv on liiga kitsas, ta vältusepõhimõtte ja värsikäsitus liiga pedantlik.

8.

Eeltoodud asjaolud panevad teravalt küsimärgi alla meie heksameetri värsistamisepõhimõtte valiku. Süsteemide voorused ja pahed näikse olevat täiesti tasakaalus; printsiipide vahel valida aga tuleb, sest seda nõuab värsi ühtlus.

Kvantiteeriv printsiip võimaldab olulisi paremusi, ilma milleta hea heksameeter ei saa üldse võimalikuks. Juba rütmise on kvantiteerivas värsis teine kui aktsentueerivas:
 contra , s. t. 4/4-takt 3/4-takti vastu. Teiseks lubab vältuseline alus põimida värssi tihedaks sõnade- ja värsijalgade-ahelaks; kolmandaks on ta loomuliku tsesuuri ja kõigi tõhusate tsesuuriefektide eelduseks.

Kerge on käristada laudlina parema ja halvema vahel ning kuulutada end parema eestvõitlejaks; meie heksameetri küsimuses pole see aga mitte kerge. Nagu nägime, on senistes katsetustes põhimõtte rakendatud väga kalli hinna eest — oluliste keeleharjumuste ja teiste värsinõuete rikkumise teel. Lisaks on seda kahtlemata tehtud ka sisu ja elamuse kulul: ühelt poolt juba luuletajate endi loomingus raskete eeskirjade surve all, teiselt poolt mitte vähem lugeja juures. See kõik paneb kahtlema, kas meie heksameetris rakendada toda meie keele „suurimat ja omapäraseimat rütmilist väärtust“, millest kõneles O. Loorits.

Vältus pole ainuvalitseja meie keeles, vaid vastuoksa on alati pidanud — kõnekeeles ja häälikute ajaloos — alistuma teisele võimule: rõhule. Ka meie keel on käinud teed, millest räägib E. W. Scripture: uute keelte meetriliste dispositioonide väljasuremine. Soome keel on seda hulga vähem kannatanud ja seepärast on tal ka võrdlemisi hea heksameeter, millele meil õigusega järele püütakse.

Hea heksameetri jaoks tuleb meil keelelt kõik võtta — aga võtta ainult, mis võtta annab. Tuleb sondeerida, missuguseid võimalusi annaks keel vältuse ratsionaalseks kasutamiseks, ja teiseks, missuguseid mööndusi oleks valmis tegema keeletunne rõhu nihutamise suhtes. Värsile oleks vaja: selgesti pikki järgsilpe, mis oleksid ühtlasi sääraseid, et taluksid rõhu tõmbamist neile.

Algpikad vokaalid järgsilpides on meil teatavasti lühenevad lühikeseks või poolpikaks. Viimaseid võime teatud tingimustes pikendada; kas aga ka rõhutada — on küsitav. Teiseks on järgsilpides rohkesti ning paljudes erivõimalustes (kääänded, i-mitmus jne.) hiliskujunenud diftonge. Konsonantide suhtes on olukord järgsilpides palju soodsam; värsitehniliselt arvesse tulevad ainult helilisemad. Kogu esindus järgsilpides on võrdlematult vaesem esimese silbi üliirikkusest.

Rõhuolud on veelgi rangemad: 1. silp on peaaegu absoluutselt rõhu kandja. Lootusiandev koht rõhu nihutamiseks oleks kaasrõhk igal paarituarvulisel järgsilbil, kuid täiesti ebasoodus daktülile. Järgsilpidele võivad tõmmata raske rõhu mõnel juhul kaasuseliited (näit. ilmaütleava ees) — sama taluvad üsna hästi ka paljud teised lõppliited. Eesliidetel (ja liitsõna esikomponendil) on kalduvus lubada pearõhku endalt ära võtta. Need võtted on ainukesed, mis võimaldavad laituselt rõhutada ka sõna teist silpi, mis on heksameetri seisukohalt tungiv vajadus. Palju võimalusi annab juurde ka meie nn. astmevaheldus.

Suuremate heksameetriliste toodete loomiseks on neist võimalustest kahtlemata vähe. Kuid senised töötajad on teinud endile ülesande värsitehniliselt sageli raskemaks kui tarvilik. Miks mitte loobuda antiikvärssi piasiasjadest kinnipidamisest? Me peame selgusel olema, et midagi tuleb ohverdada; ainult peame siis üles seadma ohverduste raskusjärjekorra. Kõige kergem ohver on see, mida seni on kaldutud pidama kõige raskemaks — daktül. Antiikvärss õigustab ja paiguti stiililiselt koguni kohustab selleks, igatahes sallib väga palju. Sponteu- selt tuleb lunastus ka kaasrõhulisele silbile ning sõna liitmisele järgmisse värsijalga. Sponteu- suse huvides võiks olla ka teine ohver: kaasrõhu- eelne silp tohib olla lühike, s. t. sponte- us, mit- mesilbilistes sõnades ka trohheus.

Sõnarõhu ohverdamises tuleb olla ettevaatlikum. Pearõhu nõrgendamine pole väga kõrva haavav, kui nihutamine on toimu- nud kaasrõhulisele silbile ja kui skandeerimist ei tehta nii liial- datud pingsusega, nagu meil harilikult kombeks.

Lühidalt: heksameetrite loomine või tõlkimine mingis ena- mikku seniseid pahesid vältivas kompromissvärssis on täiesti võimalik, aga ta nõuab pikka süstemaatilist eeltööd ja täielikku selgust kogu meie sõnamaterjali ja selle võimaluste kohta.

Missugune meie heksameeter ka peaks olema, ta saab olla ainult kompromiss kahe süsteemi vahel — nagu on kompromiss juba ka ladina ja samuti soome ning ungari heksameeter ja nagu on teiselt poolt meie „vältuseline“ rahvaluulegi. Sobimuse põhi- nõudeid on allakirjutanu siin saanud ainult teataval määral puu- dutada, aga ta usub, et ta hinnangud üksikutel kordadel on kogu aeg selgesti püüdnud värsside poole, mille tiitli alla ei tarvitse lisada hoiatavat märkust, mida mõnede seniste katsetuste juurde oleks vaja: vaikselt lugeda!

(Lõpp.)

A. Miks.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Marie Under: Ja liha sai sõnaks. Valimik kümnest kogust. H. Mu- gastro kaas ja siseillustratsioonid. Eesti Kirjastuse Kooperatiivi kirjastus, Tartu, 1936. 366 lk. Hind ?

Elutunnetuste ja sellest olenevalt luulemotiivide skaala on ses vali- mikus väga lai: ergu luuletaja mitmeastmeline areng ja siseelu ülemeeli- kust noorusest kuni mõtliku ning tugevasti eristunud küpsuseni on suletud nende kaante vahele. Muu arenguga on sammu pidanud kujun- damisviime ja -tehnika — ka sel on erakordselt suur amplituud ning ikka individuaalne toime. Kindlasti oleks liiategemine, kui võrrelda „Ja liha sai sõnaks“ üksnes mõne küpsnud viljaga; ei, see põimik on roh- kem varakambri ilmeline kui üksikvarandus. H. Mugasto kui illustree-

rija loomingulaad pole M. Underi luulega küll kõige sujuvamas kokkukõlas, kuid ta pole ka end peale surunud, vaid on oma ülesande üldiselt täitnud mõõtpidavalt ja kontaktileidvalt: ta on rikkalikule teosele andnud ka kauni välimuse. „Ja liha sai sõnaks“ on 1936. a. meelitavam raamat, ehkki koostiselt kui valimik ei sisalda ta M. Underi uudisloomingut.

Prof. A. Oras oma vaimustatud saatesõnas on avanud pilgu M. Underi luulesse kõige soojema suhtumuse tulemusena. Nüüdne lühike sõnavõtt ei saa rikkaliku kogu kõiki iseloomulikke külgi ja kõiki väärtusi kokku võtta, selleks on raamat harukordselt rikas. Seepärast piirdun ainult mõne ääremärkusega.

M. Underi luuletajaisiksus väljendub selgesti erinevais arenguastmes. Lugesed näit. esimese tsükli looduselaule on oluline vahe värside vahel, mis pärit „Sonettidest“, „Rõõm ühest ilusast päevast“ või „Kivi südamelt“. See pani isegi mõtlema, kas poleks olnud mõjuvam, kui liigitamise põhialuseks oleks võetud luuletaja arengufaasid: siis oleks tervikulisemalt saanud maista v a i m u, mis M. Underi luules on nii oluline ning mitmes astmes omapalgeline.

Peale oma rikkaliku ja kaugele eristunud isiksuse pole M. Underil mitte tähtis niipalju kaasanimene ja selle võitlus, üksikult või ühiskondliku kogumina, vaid eeskätt loodus, vaateleja ümbrus ja siis üldise inimelu põhilised avaldused ning väärtused. Tema sõbraks on vaim, mis põhi-koetisena läbib maailma kultuurilisemat osa, tema partneriks on loodus ja üksikisik seal sees — mitte ajaliselt ja ruumiliselt karakteriseeritud eluvõitlejana, vaid inimkonna üldnähtusena. Inimene kui põhiline nähtus, kõiksus, reaalse argipäeva elu suhtes ülevalpoolne või sealpoolne on Underil väga oluline. Mõnigikord on hingeseisundis raskuspunkt kaldunud ülevalpoolsele ja tajume pingelist gravitatsioonitungi kõrgeima ning tähtsaima poole, kuigi ei leita selgemat lahendust.

Poetessi suhtumus nii loodusesse kui inimesse üldse pole mitte kirklik kaasatunne, kaasavõitlemine, vaid rohkem paljunägev ning selgunud vaatlus. Loodus ja inimene on eeskätt kunstilise nägemise ese; kunstiline nägemine kui kujunduslik toime on aga peaasi. Elatakse kunstis. See aga pole stiliseeritud „kunst kunsti pärast“, kus p ä r a s t = „huvides, tõttu“, vaid tugevasti iseseisev tunnetus „kunst kunsti jaoks“, kus j a o k s tähendab üllast eesmärki omaette väärtusega ja kus kunst on ühendus kõrge vaimusega. Kunst pole mitte ainult artistiline võime, vaid tee elu parima ning väärtuslikema juurde, selle juurde, mis on maailma ja inimese elutuumaks.

M. Underi luulelises kujundamises on väga tähtis osa kunstilisel nägemisel: see on individuaalne, isegi individualistlik, väga kaugele eristunud, mitte väga tugevasti tundeist tiivustatud, kuid õige tiine mõtteist. Tundub, et M. Underi kunstiline nägemine on arenenud omaette primaarse jõuna, ilma et ta oleks kaasaskäiv sekundaarne element mingile teisele võimele.

Isegi see on silmahakkav, et värsi või paari ulatuses on tihtipeale kujutelm omaette maailm, mis on küll koordineeritud teiste värside omaette väärtuslikkude kujundussisudega, kuid see ühendus pole kuidagi alitav ega tugev. Kõnefiguuriline ülekanne on kauge ja teatudvaimulise pingega. Selle ülekanne laadis ja pinges avaldub üsna tähtsal määral luuletaja suhtumus, mis põhiomaduslikult on koordineeritud teiste kõnefiguuride ülekanneisse kätketud laadi ning pingega. Kokkuvõttes siis tulebki, et luuletuse kujutelmad ei ole omavahel tugevate assotsiatsioonidega ja kogu luuletust keskendav jõud pole intensiivne; küll aga on ühtlane ja orgaaniline see vaim, mis avaldub nende kujutelmade loomistoimes. Arutihti võtab kujutus sümboolse värvingu või isegi allegoorilise, sest intuitsiooni teel saavutatavat ei piüta tuua sõnade varal igapäevase arusaamise piiridesse, vaid ainult vihjata. Üldiselt on sellesse luulelisse nägemisse kätketud vaimne kontakt paljuga, kuid tal pole

endal tihenenumat, konkreetsemat eesmärki. Kui aga kunstiline nägemine on tugevamini ja konkreetsemalt keskendatud, siis võib saabuda haruldaset haarav luuletus, nagu näit. „Vanemate piibel“.

Kõigest eeldust järgneb, et M. Underi sisutihedamad luuletused peaksid olema küllalt rasked mõista, et tarvis on eeldusi või arenenud võimeid selle vastuvõtuks. Luuletus ehk ei haara iga haritudki inimest, vaid sugulasvaimu, s p e t s i, kellel tekib küllaldane kontakt. See viimane leiab M. Underi luules rikkaliku ja rikastava maailma ja juba üksikud kujundusjooned võivad tunduda aardena.

Tugeva eristusastme juures valitseb M. Underi värsides kujundamisselgus, s. o. kuigi võib teatud värsi kujundussisu olla raskevõitu tajuda, ometi on pilt ise täpsate ning kindlate piirjoontega. Sellele seltsivad rütmi orgaanilisus ja riimide pingutamata ning täiuslik rakendus, nii et värsitehnika ei torka silmangi: puudub stilisatsioon värsiehituses ja puuduvad ka ülejäolised pingutused. Värsistamistalents on arenenud omapärase täiuslikkuseni, saavutanud väljenduspaindivuse ning -hõlpsuse.

Kuigi on tegu lüürikuga, ometi pole tundelement pulbitsev või niivõrd valdav, et meeolustaks luuletust kuidagi silmatorkavalt. Igal pool on tihedat intellektuaalset mõistmiskoestikku. Tunne on diskreetne, ohjendatud, vaimsustatud. Tugevamini annab tunda küll „Sonettides“ ja „Rõõm ühest ilusast päevast“ luuletuste juures (viimases eriti haarav kontakt loodusega!) ja siis paljude laulude tumemeelsus, kuid üldiselt M. Under pole tugevasti-elementaarselt lüüriiline. Ka tunne on kultuuristunud! Muuseas on see eriti tähelepandav puhtal kujul tundeid käsitlevais tsüklites (näit. Rõõmulaule). Norutunnet on rohkem, see aga on tugevasti seotud mõtestikuga ja sulandub elimineerumatult viimasesse.

Lugedes valimikku pidevamalt tundub koguni, nagu oleks M. Under eriti tugev eepiline jõud: tema ohjendatud, rahulik hoiak ja tugev nägemisvõime põhjustavad selle mõtte meie suurema lüüriku puhul.

Soovides mingi kokkuvõtva oskussõnaga määratleda M. Underi luulet, eriti viimaste aegade loomingut, peaksime ütlemä, et see on k l a s s i k a l i n e. Kõrge ning üldnimelik vaimsus, konkreetsemat eluvõitlust mittenägev, vaid asjade ja elu olemust nõudlev elukäsitlus, vormitähis, puhtkunstiliste väärtuste kõrgeastmeline arendus seoses üldise vaimsusega, mõõdupidamine, kultuuriline ohjendatus, harmoonilisus ning selgejoonsus, lõpuks ka individualistlikkus, — need õigustavad selle kõrge, kuid ühtlasi ka siniverelise kvalifikatsiooni. Muidugi ei tule siin k l a s s i k a l i s t mõista kui mingisse koolisse või voolu kuuluvust, vaid kui põhiomaduslikku loominguseisundit, mis iga rahva juures võib mitmet puhku ja eriilmeliselt korduda. Eesti lüürikas praegu on ilmselt kallakut klassikalises, sest see avaldub mitte üksnes M. Underi juures.

Klassikalisis on kõrge arenguastme ja harmoonilise, taltunud seisundi nähtus, mis eriti ei hooli ümberringi keevast eluvõitlusest, vaid mis vaimsustatud ning väljendusvõimelise pilguga vaatleb olevikku igaviku aspektist.

Klassikaline on täiuslikkuse tunnus, kuid oleks ekslik öelda, et see oleks ainuvõimalik täiuslikkus või täiuslikkuse kõige väärtuslikum avaldus. Väärtuslikkuse mõiste oleneb suurel määral ka neist, kelle suhtes teatud nähtus on väärtuslik, s. o. oleneb luule „tarvitajaist“. Ei saa nõustuda, nagu oleksid olemas mingid absoluutsed, ainuvõimalikud, igavesed väärtused, mille mõõdupuuks kunstis oleksid siis kunsti ainuvõimalikud põhiomadused ise. Klassikaline märgitseb üht õnnestunud kõrgeastmelist kunstilist eneseteostust, kuid selle kõrval võib olla ka sootuks teiselaadilisi kõrgeväärtuslikke kunstilise eneseteostuse võimalusi.

Mis sellest järgneb?

Sellest järgneb, et M. Underi luulet võib ekstaatiliselt kiita täie õigusega, kuid et M. Underi luulele võib esitada ka põhjendatud ning

olulisi nõudeid, mida see luule ei suuda rahuldada. M. Under vaatab üle ajas ja ruumis individuaalsemalt karakteriseeritud eluvõitlusest ning eluvõitlejaist. Tema kontakt ühiskondlikkude tarvetega on väga üldine. Ta liialt spetsialiseerub kunstis. Tema suhtumus ümbritseva ajalise elu suhtes on üsna taltunud. Kes aga kirjandust peab väga tähtsaks ühiskondliku elu teguriks, see võib eelmist arvestades teha M. Underile mõningaidki üsna lõikavaid etteheiteid. Seejuures mitte lähtudes pealetikkuva ühiskondliku tellimuse täitmisest, vaid sellest luule kõige õilsamast osast, mis tal võib olla elu edasiviijana.

Kuid ka viimasel juhul jääb lugejale ikkagi võimalus saavutada kunstilist elamust (kuigi abstraheritumat), mida pakub peaaegu iga rida M. Underi valimikust, ja see kunstiline elamus igal juhul suudab võimelise maitsja meelt ülendada ja elusisu rikastada. Võib-olla see suutumus tundub paljudele raskevõitu ja ehk M. Underi luule tõsiste maitsjate hulk pole mitte väga laialdane, kuid see on muidugi täiesti praktiline mõjupiirkonna ja leviku küsimus ja mitte M. Underi luule väärtuse küsimus.

D. Palgi.

Juhan Sinimäe: **Isamaa**. „Kuldvillaku“ kirjastus, Tartu, 1936. 112 lk. Hind 2 kr. 70 senti.

Eesti värsikultuur on viimase kahekümne aasta jooksul saavutanud sellise kõrge taseme, et värsivormiliselt korrektsete luuletuste kirjutamist ei saa pidada eriliseks teeneks. Värsivormi valmis väljatöötus ja sõnavara rikkus kohustab meie päevil debüteerijat iseenesestmõistetavalt valdama vormi. Katsetuste aeg peab sündima enne avalikkuse ette astumist esikkoguga.

Seega ei seisa meie luulekirjanduse probleem enam vormiliste takistuste ületamises, vaid isikupärase sisu esiletoomises. Kes luuletaja nime tahab kanda, see peab valdama vormi, oskama, ütleksin, kirjanduslikku käsitööd aprioorselt. Kahjuks kipuvad meie luulekirjanduses osava kirjandusliku käsitöö ja ehtsa südamelöögiga seotud luule mõisted segi minema. Juhan Sinimäe „Isamaa“ 88 sonetti on kirjutatud koolitatud oskusega. Ses mõttes on debüteerijaga kõik enam-vähem korras. Pole tarvis juhtida erilist tähelepanu liigselt kistud riimidele, nõuab ju sonett riimi-nelikuid. Tähtsamaks osutub küsimus uustulnuka vaimsest profiilist. Juhan Sinimäe sonettide sari pakub meile nõndanimetatud objektiivset luulet. Mina-elamused on täielikult kõrvaldatud kogust. Seega on luuletaja tahtlikult kitsendanud oma luule väljendusala, ja meie ei saa öelda, on uustulnuk lüürik või eepik. Soneti korduvad jambid ja objektiivne välismaailma kujutamise-kirjeldamine toob raamatusse teatava monotoonsuse.

Ühte võime aga küll öelda, enne kui asume sonettide kogu lähemale vaatlemisele, et Sinimäe on lootustandev talent, kelle esikkogu toob juba nüüd märkimisväärseid saavutusi. „Isamaa“ nimelises kogus Sinimäe on realistliku vaistuga luuletaja, kel aga ei puudu kõrvalekalduvusi romantilisse tunnetamisse. Väljenduseski kipub kohati baudelaire'likku naturalismi, nagu sonett „Tugev kui surm“, „Uppunud pruut“ jne.

See, mida Sinimäe oma esikkogus annab, on žanrimaaling, pretensioonita pisinovell, kirjeldus, koguni mingisugune *nature-morte*. Luuletaja enda pulss lööb kõige selle juures ühtlaselt ja aeglaselt, ilma kireta. Tundetoon ei ole palav ega külm. On raske kõige selle järgi ennustada luuletaja tulevikku. Väga võimalik, et Sinimäes kätkeb tulevane proosameister. Suurte pretensioonidega pealkiri „Isamaa“ tekitab sisulist pettumust. Ei saa öieti aru, milleks selline juhtsõna? On selle taga varjul iroonia ja sarkasm või midagi muud? Kas Sinimäe tahab öelda, et meie kodumaa on nii troostitu ja rõõmutu, ilma vaimse ja ainelise väljavaa-

teta, nagu need lootuseta realistlikud-naturalistlikud pildid, mida ta maalib rõõmutust elust ja jäigast surmast.

Hea osa luuletuskogust võtab enda alla sadama, laevameeste ja kalurite argipäev, selle sekka ebausumantikat („Artemis Läänemeri“) ja baudelaire'likku naturalismi („Tugev kui surm“).

Edasi tuleb pisijutt agulielamustest, kojarahvast, keldrilapsest, lehepoisist, karnipoisist à la Under, tõusiku prassimisest, raiskajast, abielukoormast, „sarvede panemisest“, pättidest, libudest, koertest, spordist jne. Ning lõpu poole midagi allegoorilist, mis tahaks nagu olla päevapoliitiline („Marutaud“ ja „Riiakad vanad“).

Kui Sinimäe tahab näidata musta ja troostitut isamaad, siis tahaks näha tema luule taga võitleja eetost, kuid ka seda ei ole.

Sinimäe isamaa on rahvata ja selle rahva saatust tunnetamata. Umbne silmapiir surub kõik kokku. Üksikud luuletused omaette aga näitavad, et Sinimäe oskab vaadata ja näha. Valiku kitsendamine oleks tulnud kasuks esikkogule.

H. Visnapuu.

Evald J. Voitk: **Eile ja täna**. Romaan. E. K.-Ü. „Postimehe“ kirjastus, Tartu, 1937. 170 lk. Hind 2 kr.

E. J. Voitk pole enam päris algaja; temalt on varem ilmunud juba kaks luuletuskogu ja kaks näidendit. Nüüd siis katsetab ta romaaniga, — kas ületab ta uuel alal oma senised saavutised, mis avalikkuses pole eriti suurt tähelepanu äratanud?

Romaan „Eile ja täna“ on nähtavasti mõeldud lihtsa „rahva-raamatuna“, — ajaviite-lugemisena vähenõudlikele laiemaile hulkadele; puhtkunstilisi sihte pole autor taotelnud. Eeldusi valitud alal töötamiseks näib autoril olevat: tema kirjutusviis on sorav, lauseehitus lihtne, sõnade valik rahvapärane. Tarbetu ilutsemine ja stiili-ehete kuhjamine puuduvad peaaegu täiesti; kahjuks ei puudu aga paigutine liigsesse labasusesse laskumine. Segavalt mõjuvad arvukad murdesõnad, millest kaugemal aru ei saada.

Ei tea, kas sotsiaalset tellimust arvestades või isiklikel kalduvustel on autor oma teosele andnud õpetlik-positiivse kallaku, — tendents, mis rahvaraamatu puhul ei tarvitse taunitav olla, mis aga kahjustab kõnesoleva teose kompositsioonilist tervikkikkust, tuues sellesse rohkesti vastuoksusi, ebausutavaid kohti ja vääratusi tegelaste psühholoogilises käsitluses.

Sündmustiku ülesehitus on pealiskaudsel vaatlusel üsna rahuldav, lihtsameelse lugeja silmis arvatavasti ka põnev. Sündmustekäigu üksikasju kriitiliselt jälgides paistavad aga kohe silma seesmise loogika puudus, vägivaldsus ainekäsitusel ja üksikute etappide põhjendamatus. Juba sündmustiku lähtekoht, Tsiilase „ostmine“ ja Tontonile viimine jätab ootamatu ja ebausutava mulje; veski põletamise lugu on ehk liigagi hästi ette valmistatud, selle tulemused aga seisavad reaalelu loogikaga vastuolus: ühelt poolt paneb imestama, et mõldrit süüdi ei mõisteta, kuigi ta ilmselt süüdlane on, teiselt poolt jääb arusaamatuks, miks kindlustuselts talle raha välja ei maksa, kui ta on süütuks mõistetud; Tontoni meeste töötempo ja Tontoni talu arenemine on hämmastavalt kiire, töödeks vajaliste raha-allikate eest pole autor aga küllaldaselt hoolitsenud; ülearuste või mittesoovitatavate tegelaste kõrvaldamisel talitab autor liiga kergekäeliselt. Sääraste kompositsiooniliste puuduste rohkus kipub pikapeale jätma mulje, et autor lugejate praktilist elutundmist pole arvestanud, eeldades liiga pealiskaudset huvi esitatud tõikade vastu.

Veelgi vägivaldsem kui sündmuste seesmise loogika suhtes on autor tegelaste hingeelulise loogika suhtes. Inimesi kujutada oskab ta päris hästi, ei suuda aga järjekindl olla nende hingelaadi käsitlemisel. Raamatus on seepärast üsna huvitavaid üksikuid peatükke, pole aga ühtki tegelast, kellest kehvast jääks ühtlane, terviklik ning are kujutelm. Kõige paremini on õnnestunud vanade taatide kujud, kuigi autor ka neisse toob omavõllilist elemente, mis ei vasta nende põhiolemusele. Nii kesksete nooremate kujudega nagu Tsiilas-Vello ja Sola aga talitab autor hoopis meelevaldselt, lastes neil faabula huvides teineteisesse romantiliselt armuda, siis Solat Vellost võõrduda ja lahku minna ja käänates teoreetilise „positiivsuse“ nõuetel kõik jälle heaks, olgugi et selline lõpp kõige eelkäinu järel on pigem tulgastav kui kõlbeliselt-rahuldav. Vastuvõetav oleks see ehk väga põhjalikus psühholoogilises romaanis pärast üksikasjalist ettevalmistust, mitte aga siin, kus oletatavale hingelisele uuestisünnile pühendatakse vaid paar lehekülge.

Lõpetades võib ütelda, et Voitkil ei puudu ajaviite-lugemisvara tootmiseks vajalised eeldused; kui ta edaspidi areneb suurema loogilisuse ja psühholoogilise süvenemise suunas, siis võime temast saada rahvakirjaniku, kelle teoseid mõnuga loetakse. Igatahes on ta romaani-vormi juurde siirdudes vist tabanud oma õige tee; puudustest hoolimata jäi „Eile ja täna“ vist rohkem lugejaid kui autori varasem toodang.

M. Sillaots.

K. Ast-Rumor: **Allah ja ta rahvas.** Tähelepanekuid ja elamusi Marokos. Kirjastusühing „Uus Eesti“, Tallinn, 1936. 228 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Elanud ligi kaks aastat Marokos, K. Ast-Rumor on nüüd avaldanud kogutult tagasihoidliku raamatukesena oma sealse elu muljed, mis juba varem ilmusid kirjeldustena ajalehe joonealuses.

Eri raamatuks kogutult pälvivad need kirjeldused märksa rohkem tähelepanu, kui selle kasina ilmaega rahvaraamatu laad seda nõudleb. Autor püüab olla asjalik ning erapooletu ja anda võimalikult tõetruud kirjeldust tolle üldiselt vähetuntud maa oludest ja rahvast. Viibides küllalt pikka aega tolle maal, on autor võinud tutvuneda mõnegi sealse elunähtusega lähemalt ja pakkuda tähelepanuväärt uudusi lisaks meie kasinale Marokot käsitlevale kirjandusele, mis seni on pidanud piirduma vaid lühiajaliste reiside kirjeldustega. Tänapäeva Marokost annab K. Ast-Rumori „Allah ja ta rahvas“ parema pildi kui ükski meil seni ilmunud raamat.

Raamatu sissejuhatavas peatükis autor ütleb: „Kirjeldades tahaks olla täpne, jutustades õiglane ja objektiivne, teades juba ette, et lõplikult seda ometi ei suuda.“ On imelik, et just samas peatükis autor patustabki kõige rohkem oma hea püüde vastu. Juba stiililtki on see peatükk lüürilis-romantiline. Samuti on selles peatükis ka kõige enam kõrvalekaldumist tõelisusest. K. Ast-Rumori kirjeldusest saame mulje, nagu oleks Põhja-Maroko „suur kõrb“, kus aina liiguvad kaamelikaravanid. Tegelikult on see aga kõnnumaa, kus talvel kasvab rohtu, nagu mainib seda autorgi, ja palju sellist maast on kultiveeritav. Kaamelid on siin võrdlemisi haruldased loomad. Õnneks retušeerib autor selle väikese liialduse raamatus tagapool järgnevas kirjelduses.

Alates Casablanca kirjeldusega annab autor juba järgmises peatükis kaunis üksikasjalise ülevaate linna elust. Ta jutustab põhjalikumalt araablaste ja juutide rõivastusest ja annab väikese pildi nende iseloomudest, toonitades araablaste sümpatiseerimist sakslastele. Linna arhitektuuri, kirevat tänava- ja ärielu kirjeldab ta ilmekalt. Kahtlase minevikuga Maroko asunikudest jutustab autor iseloomustavalt, alla kriipsutades sealse vaimuelu „toslemlikku“ taset.

Edasi järgneb pilte loodusest: kõrb (õigemini kõnd) ja tolmutuisk — siroko. Kirjeldatakse iseloomustavalt veoloomi eeslit ja kaamelit ja kündi puusahaga — seainaga.

Paari väljasõidu puhul mägedesse kirjeldab autor oma võrdlemisi pealiskaudseid kokkupuuteid maarahvaga ja jutustab mõningaid seiku feodaalkaidide elust.

Prantsuse ebaratsionaalse asunduspoliitika kohta Marokos toob K. Ast-Rumor õigustatud väiteid.

Raamatu huvitavamaid peatükke on Susimaa kirjeldus. K. Ast-Rumor on osutanud suuremat vaprust kui tavaline turist, kes jubedusjudinais tuksleb juba mõne Casablanca või Marrakeši mediinas. Tal on jätkunud julgust seigelda koguni teispool Atlant — äsjaalistatud Anti-Atlase igi-rahulikus tagalas, kuhu prantslanegi harva pistab oma jalga. Sellest peagu tundmatust maast esitab autor karakteristikke jooni. Boheemlase temperamendiga šlöö-hõimu tüübist on antud väga hästi iseloomustav kirjeldus. Tolle põlise orjusemaa ühiskondlike ja majanduslike olusid valgustab K. Ast-Rumor huvitava omapärasusega, jõudes otsusele, et orjapidamine on sealsetes oludes paratamatu nähtus.

Ainult lugu Anti-Atlase boamaost, kes olevat neelanud üheksaastase poisike, — toda ajakirjanduse turisti-artiklit poleks maksnud K. Ast-Rumoril oma teosesse tuua. Anti-Atlase lumega talv on küll kaunis külm, kuid sealsed „daamid“ siiski boad ei kanna.

Marrakeši turu Džemaa-El-Fana elu kirjeldus on raamatu kõige sisukam ning huvitavam peatükk. Antakse põhjalik ning igakülgne ülevaade sellest äri- ja avaliku elu keskusest. Siin etendab teatraalselt oma kunsttükke madudetaltsutaja. Naiselikud poisid tantsivad erootilisi tantse. Muinasjutuvestja deklameerib lugusid mütoloogiast, ajalooist ja pühakirjast. Ropenduste jutustaja kõditab kuulajate närve oma ligasustega. Arst oma nõiakunstiga ravib haigeid. Habemeajaja-kupulaskja-hambaarst sooritab oma mitmekülgset elukutset. Kaubapakkujad ja kupeldajad nuruvad võõraste kallal. Sealsamas magatakse lõunauinakut või õõbitakse kohvikupõrandal või tänava ääres turuplatsil.

Jõukate araablaste kodudega on autoril võimalik olnud tutvuneda mõnest küljest kaunis lähedalt. Võõraste-vastuvõttu ja söömakombeid kirjeldatakse raamatus üksikasjaliselt ning põhjalikult. Autoril on olnud juhus külastada koguni haaremeidki, — mis küll iseendast polegi nii harukordne võimalus, nagu ta seda laseb paista oma kirjelduses.

Muhameedlaste mõningate usukommetega tutvume väikese ülevaate kaudu. Pikemalt kirjeldatakse siin suurt paastu — rhamadani, mis kestab kuu aega.

Juutide eluviisidest ja iseloomust on toodud üksikuid, kuid kaunis tabavaid jooni.

Islami naise olemusega tutvustab raamat lähemalt mauritari tüübi esindajate kaudu. On valgustatud perekonnaelu ja kiivus-intriige, mis sageli viivad kuni mõrvadeni. Kirjeldatakse lähemalt ka avalikke naistemajja, mis moodustavad koguni eri linnaosi ja millel mauri naiste olukorra suhtes on küllalt mõõduandev tähtsus.

Raamatu lõpus annab autor kõhklematult eitava vastuse küsimusele: kas Maroko oleks praegu sobiv asumismaana eestlastest väljarändajatele? Väga õieti põhjendatult näitab autor, et praegu pole eestlastest väljarändajal lootust mitte mingil alal Marokos alata tegevust, mis võimaldaks kuidagi rahuldava elatumise.

Küll aga väidab autor õigustatult, et Marokoga tutvunemine huvi-reisi näol avaks meilegi uusi perspektiive oma kodumaa vaatlemiseks.

A. Suik.

Eesti rahvuslikud suurmehed. Elulooline kirjastik noorsoole. Kirjastusühing „Kooli-Kooperatiiv“, Tallinn, 1936. à 40—56 lk, Hind à 50 senti.

Nr. 13. K. Mihkla: **Lydia Koidula**. Ärkamisaja rahvuslik suurlüürik.

Nr. 14. Jaan Pert: **Amandus Adamson**. Eesti mineviku suurkujur.

Nr. 15. K. Raud: **Juhan Liiv**. Eesti traagilisim kirjanik.

Nr. 16. Johannes Kaup: **Dr. Mihkel Veske**. Keeleteaduse pioneer ja isamaalsuse raudne tulehoidja.

Nr. 17. Jaan Roos: **Jakob Hurt**. Eesti vanavara kuningas.

Nr. 18. Aulis Aret (A. Kallits): **Peeter Põld**. Eesti hariduse teenäitaja.

Nr. 19. A. Tupits: **Konstantin Päts**. Eesti riigi rajaja.

Elulooline kirjavara on väga tarvilik ning viljastav kirjandusliik, eriti noorsoole, sest isiksuse kujundamisel on eeskuju-elul suur tähtsus ning mõju. Eluloo kaudu õpib noor paremini kui muu kirjandusliigi najal teadlikuks saada omist võimeist, omist õigusist ning eluülesandeist.

Kuigi inimese elukäigus avaldub ka tema iseloomu põhivarjund, kuigi isiku eneseteostamise tee peegeldab tema omaduste kogumit, tuleb elulookirjeldajal peale välise elukäigu silmas pidada ka isiku sise-omist arenemist, s. o. isiksuse kujunemist, samuti on tarvilik elu- töö objektiivne esiletõst ajaloolisel ning kultuuriloolisel taustal.

Neist seisukohtadest lähtudes võib üldtähendatud elulookirjastiku III sarja (nr. 13—18) kohta märkida, et sisualade poolest on need vihud kõik enam-vähem õnnestunud. Sarja parimaks numbriks on J. Roosi „Jakob Hurt“ (nr. 17). Peale elulooliste andmete on autor tasakaalukalt esitanud huvitavaid miljöömomente, rakendanud meie rahvusliku vanavara suurmeisteri elutöö programmi ning andnud lühiülevaate selle teostamise innust. Aga ka Hurda harrastused emakeelse kooli ideoloogina ning Eesti ärkamisaja juhina on parajuse piirides esile tõstetud, samuti on püütud kokkuvõtlikult haarata selle suurmehe individualiteeti. — Ometi on paratamatud mõned väikesed märkused selle numbril puhul. Autor väidab, et „lõunaeeestlane, mägede ja orgude elanik, on hoopis tulusem, tundeüllasem ja rahutum kui põhjaeeestlane“ (lk. 4). Seda väidet ei saa küll absoluutselt õigeks pidada, sest isiku omaduste kujunemisel on palju kaalukamaid tegureid kui väline loodusmiljöö. Lk-1 12/13 esineva seaduseraamatu tiitel nõuab korrektsiooni; p. o.: „Lihwlandi Talorahva Säädüse-raamat“ (tõlkija Hurda omaaegne lõunaeeestiline ortograafia). Lk-1 17 peaks olema uueortograafiline „kuumasid“. Hurda kartust „koera, pikse ja püssi ees“ (lk. 24) oleks võinud autor pisut analüüsida ning põhjendada. Mohrfeldt'il leidub nende „suurte meeste nõrkuste“ põhjendus (A. Mohrfeldt, Jakob Hurt, lk. 88 jj.). Ja viimaks — EKMS-i „kuulus ajalooline“ koosolek peeti mitte 29. (lk. 33), vaid 28. augustil 1881 (vkj.).

Eespoolväljendatud sisualade seisukohast osutub sarja hõredaimaks numbriks „Peeter Põld“ (nr. 18). Sellega pole sugugi tahetud sedastada selle noorsooraamatukese ebaõnnestumist. Autor on kavastanud oma teose kõigiti hästi, kuid mõnesugusel põhjusel (ruuminappus?) on eriti eluloo lõpupool fragmendiline ning ruttav ja ei anna Eesti esimese haridusministri, E. V. Tartu ülikooli esimese juhi ning meie esimese pedagoogikaprofessori elutööst piisavat (antud raamis) ülevaadet. Mainitud puuduse korvamiseks võime alla kriipsutada autori indu Eesti hariduse teenäitaja suure isiksuse esiletõstu osas. Muidugi pole sel alal kõige parem, et autori suhtelaad on liiga subjektiivne ning pisut panegüüriilinegi. Säärane ühekülgne (ülitav) käsitlusviis võib vahest koguni kahjustavalt mõjuda, sest ülistuskarakteristika ei pääse täiel määral

mõjule. Liigne ülistuskõne mõjub kaugendavalt. On karta, et lugeja loobub järeleaimamiskatseist ning -püüdeist, kui talle esitatakse ainult kangelase iseloomu valguskülgi.

„Peeter Põllu“ autoril A. Aret'il on olnud tublisti tööd oma raamatukese ainekogumisel, kuid suurimaid raskusi sel alal on tulnud võita J. Perdil „Amandus Adamsoni“ (nr. 14) kirjutamisel, sest nagu järelmärkusest nähtub, pole skulptori lesk tema valduses olevaid andmeid autorile kasutamiseks ega kontrollimiseks teatavil põhjusil andnud. Tundub siiski, et Pert on sisuliselt oma ülesandega üldiselt rahuldavalt toime tulnud. Ainult kunstniku surma-aasta selgub kaudsete kronoloogiliste andmete najal. Selle numbri suuriks puudeiks on aga sõnastustiililised (osalte kompositsioonilisedki) ning lauseehituslikud vajakud. Siin oleks pidanud toimetaja (resp. kirjastaja) või korrektorgi pisut julgemini kaasa aitama. Raamatus esinevad keelevead (trükkivead?) aitavad keelestiili halba muljet veelgi süvendada. (Neid leidub ka muus numbres, kuid ajakirja piiratud ruum ei võimalda neid siin noteerida.)

Joh. Kaup on koondanud oma teosesse (nr. 16) tarvilikul määral andmeid dr. Mihkel Veske elu, isiksuse ja elutöö kohta. Oleks võidud vahest täiendavalt märkida, et meie keeleteaduse pioneeri „Eesti keele healte õpetus ja kirjutamise viis“ (1879) on keeleõpetus, kus esmakordselt käsitletakse eesti häälikute kolme veldet. Mis puutub dr. Veske iseloomustamisse, siis olgu lubatud tähendada, et autor on vahest liigselt välja tõstnud meie esimese keeleteaduse doktori ebameeldiva joone — lootusteiste abile ning toetustele. Nagu selgub ülevaatest, on see toetamine edasi kestnud koguni pärast ülikooli lõpetamist (lk. 25). Meie kasvatame ning õpetame tänapäeval noori rohkem enesele lootma, kuigi teame, et just tänapäeval noorel haritlasele alguses kuigi kerge kuski oma võimeid kasutoovalt rakendada. Raamatus esineb ka mõnesuguseid vähemaid redaktsioonilisi puudusi, mis aga sisulises mõttes väga sagavalt ei mõju.

Allikate puudus ei teinud raskusi „Dr. Mihkel Veske“ kui ka „Jakob Hurda“ autorile. Eriti tänuväärt allikad on olnud K. Mihkla'l „Lydia Koidula“ (nr. 13) ja K. Raua'l „Juhan Liiv'i“ (nr. 15) koostamisel. Sisualade poolest on mõlemad autorid esitanud tabavalt ning kujukalt meie mineviku suuremate sõnameistrite elutuuma ning iseloomustuse. Võib olla, et mõlema sõnasangari elutöö ning selle tähtsus tänapäevale oleks võimaldanud pisut reljeefsemat rõhutamist, kuid see-eest on elukäigu tähtsamad etapid küllaldaselt hästi ning ilmekalt edasi antud. Stiililaadilt on K. Mihkla teos „individuaalsem“ ja lihtsam ning seega nooremale eale vastuvõetavam (eks seda tingi ainegi), kuna K. Raua sõnastus on paiguti allikamõjusum (Tuglas: Juhan Liiv) ja keerukam (eks sedagi tingi vahest ainekogumise). „Lydia Koidula“ sisulise tühikuna tundub luuletari teise tütre mainimata jätmine. Tarbetu on ka sulgmärkus lk. 7 Koidula eesnime häälduse „normeerimiseks“. Kui isiku nime kirjaviis muutub, siis peab see muutus ulatuma ka hääldamisele. Mihkla on kindlaks teinud, et meie ärkamisaja rahvusliku suurlühüriku esialgne (esimene) eesnimi oli Lidie, mis hiljemini muudeti Lydia'ks. Ometi ei tuleks selle esialgse nime hääldamisviisi ekslikult üle kanda uue (moendatud) nime hääldamisele. Viimaks olgu lisatud, et „Emajõe ööbiku“ tiitlit märgitud ilnumisaastast 1866 oleks võidud sulgmärkuse nagi esitada (lk. 19).

„Juhan Liiv'i“ sisuredaktsiooniliste pisipuuduste alalt olgu esitatud mõni näide: lk-l 16—19 kirjeldatakse Liiv'i esimest elujärku Väike-Maarjas märkimata selle lõppu, kuid lk-l 20 tähendatakse, et „1885. a. suvel tuli Juhan Liiv uuesti Väike-Maarjasse venna juurde“; lk-l 21 lastakse Vene kroonu komisjoni esimehel sõjaväeteenistuse kutsealust teietada, mis realselt on vaevalt usutav; lk-l 41 pakutavad andmed

L. Golding'i elusaatuse kohta on küll omaette huvitavad, kuid mõjuvad siiski teatava kõrvalekaldena; lk-1 51 konstateerib autor, et 1909. a. viibib Liiv Tartus, „kus kunstnik N. Triik temast portree maalib“. Teatavasti on see portree sõe j o o n i s t i s, mitte maal.

Lõpuks olgu öeldud, et ajaarvamisel oleks otstarbekam tarvitada kogu sarja ulatuses uut kalendrit, sest minevikulisi tähtpäevi me pühitseme ning mälestame uue kalendri järgi. Liiatigi esineb käesolevas sarjas mõni daatum ukj. (näit. Adamsoni ja Põllu surmapäev, — sündmused pärast v. kal. kehtimist, 31. I 1918. a-st alates. Samuti mõjub segavalt vanakalendriline sünnidaatum, kui sama isiku surm on dateeritud ainult ukj.). V. kal. tarvitamine nõuaks muidugi ka vastavat märkimist, mida kõnesolevas sarjas pole tarvilikul määral silmas peetud.

Mis puutub sarja välisesse küljesse, siis pilditehnika ja trükipuhtus mõnes numbris jätvad soovida. Ka kaust oleks võinud olla pisut pakkuvam, liiga tagasihoidlik on nende vihkude kuju — s u r m e e s t e elulugudena.

*

Kõnesoleva eluloolise kirjastiku IV sarja sisualaks on enamikus meie suurte riigimeeste elulood. Sarja esimeseks numbriks on A. T u p i t s'a „Konstantin Päts“ (nr. 19).

Enam kui muude vihkude käsitlusel kerkib „Konstantin Päts'i“ puhul päevakorda vihu ulatuse küsimus. Kuigi mitte ainult suures kirjelduses ega ulatuslikus jutustuses ei kajastu suur isiksus ega tema elutöö, ometi peame tunnistama, et kui nii suurt elusisu, nagu on seda ühe meie riigi rajaja elu, tahetakse suruda nii väikesse raami, siis on see väga raske ülesanne. Autor on püüdnud oma raamatukeses võita ulatuse raskusi. Ta on koondanud meie suure riigimehe elukäigu kandvamad ning juhtivamad episoodid üsna mõjuvaks tervikuks, olgugi et sealjuures kangelase eneseteostamise tee hariosa — Eesti riigi saatuse juhtimise m i t m e k e s i n e t e g e v u s — võib leida kahjuks ainult fragmentaarset lühikirjeldust. Ometi selguvad sellestki lapidaarsest käsitlusest Päts'i poliitiku-temperament, suur rahva- ning isamaa-armastus, kannatusaastad maapaos, vanglas ja vangilaagris, kuni uus „koit saab isandaks“, kelle teenistusse julgel sammul astub karastatud ning elutark poliitik. Muidugi võime kahtlevalt küsida, mis teame meie k õ r v a l t - jälgijaina isiku kannatustest, mida võime a i m a t a meie neist hingepiinadest uurijatenagi, piinadest, mida on tundnud need kangelased, kes on kõrvaldatud sellest ühiskonnast, kelle eest ongi pea tulle pistetud. Seepärast oleks tarvis siin palju k o n k r e e t s e m a t ning autentsemat materjali autobiograafiate ning memuaaride näol. Kas meie vanemad avaliku elu tegelased saavad mahti neid meile pärandada?

A. Vaigla.

Kaks uut teost Kreutzwaldist.

August Annist, Gustav Saar. **Kreutzwald, Jean Paul ja Witschel.** Akadeemilise Kirjandusühingu toimetised XI. Akadeemilise Kirjandusühingu kirjastus, Tartu, 1936. 106 lk. Hind 2 kr.

Faehmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Trükki toimetanud M. Lepik. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad IV. Õpetatud Eesti Selts, Tartu, 1936. 217 lk. Hind ?

Meie esiärkamisaegsete ja ärkamisaegsete suurmeeste uurimisele on nende tähtsusele vastavalt rakendunud mitu kirjandusloolast. Viimaste aastate jooksul on avaldatud rida uurimusi üksikküsimuste kohta, trükki

toimetatud kirjavahetusi jne., põhjalikud monograafiad ootavad aga veel usinaid töötajaid. Kuid lõplikud hinnangud ei ole võimalikud enne, kui üksikküsimusi eraldi lahendatud pole. Paar sammu edasi jõuame ehk kahe eelnimetatud teose ilmumisega.

Akadeemilise Kirjandusühingu toimetised XI „Kreutzwald, Jean Paul ja Witschel“ sisaldab kaks lühemat uurimust: August Annistilt — „Fr. R. Kreutzwaldi „Paari sammokese“ algupära“ (ühes saksakeelse referaadiga, lk. 1—49) ja Gustav Saarelt — „Johann Heinrich Wilhelm Witscheli „Homniku- ja õhtuohvrite“ eestindused“ (ühes referaadiga, lk. 55—106). Ette kantud AKÜ avakoosolekul rohkem kui 12 aastat tagasi, ei ole A. Annisti uurimus üksikasjalisemalt kirjandusloolasele ega ka üldisemalt muilegi tundmata, kuid täielikult astub ta alles nüüd trükituna avalikkuse ette. Kuigi selle ainelt nii kitsapiirilise lühiuurimuse tulemused refereerimiste tõttu on iseenesest mõistetavaks saanud, pakub uurimus ise küllaltki huvitavat ja on täiesti õigustatud ilmuma. Annisti avastus röövis küll ühelt meie varasema kirjanduse õielt tema algupärasuse võlu, aga „Paari sammokese“ ilu ta ometi ei tumesta, ega tahagi seda teha. Veel rohkem: ta tõstab koguni välja Kreutzwaldi omaloomingulist osa selles võõrsilt laenatud ümbertöänduses ja hindab seda („Kõik see kokku väärib, et „P. s-t“ tervikuna siiski võib nimetada Kr-i algupäraseks tööks, isiklikuks loominguks, mitte ainult plagiaadiks, kuigi seejuures on tugevasti tarvitatud J. Pauli abi“; lk. 46). Ühtlasi heidab Annisti uurimus mõningal määral valgust ka Kreutzwaldi kalduvusele romantikasse, mille tõttu ongi seletatav selle „mälestuselehekese“ toomine meie õhustikku.

Gustav Saare uurimus viib meid aga vastukaaluks Kreutzwaldi rationalistlikkude palvelaulude tõlkeharrastuse üksikasjadesse. Varasunud Gustav Saarega on meie kirjandusteadus kaotanud tõesti innuka ning avarapilgulise uurija, nagu nähtub juba kõnesolevastki küpsustööst. Meie kirjandusteadlaste väikesearvulisest perest ligi seitsme aasta eest lahkunud mõtte- ja organisatsioonikaaslast hindab ja mälestab A. Annist sissejuhatuses lugupidamisega. Oma kõnesolevaski uurimuses ei ole Gustav Saar mitte kitsapiiriline tõlkeridade kõrvutaja, vaid laiahaardeline kirjandusloolane. Ülevaated valgustusajastu arengufaasidest Lääne-Euroopa mõttemaailmas ja Läänemeremail tahavad midagi rohkemat öelda kui uurimuse vähenõudlik pealkiri. Ja autor annabki ülevaate nendest, enne kui siirdub „Homniku- ja õhtuohvrite“ varasemate eestinduste vaatlemisele. Töö olulisema osa moodustab õieti Kreutzwaldi „Rahunurme lilled“ saamiskäigu, tõlkekeele ja tõlkeväärtuse analüüs. Ka siin on tunda avaramat ja laiemate perspektiivide järele haaravat vaimu; me tutvume Kreutzwaldi keelevõimetega ja eesti keele ühe arengu peatükiga üldse.

Õpetatud Eesti Seltsi kirjade seerias ilmunud „Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus“ sisaldab kogutult kõik tänapäeval teada olevad eesti-saksakeelsed kirjad meie esiarutamise kahe estofiilse tohtri vahel. Meie päevini on sellest 17 aastat kestnud kirjavahetusest säilinud ainult 114 kirja (F-lt 71 ja Kr-lt 43), mis moodustavad trükkitoimetaja arvates ainult väikese murdosa kogu kirjavahetusest. Kuid ka need „Tartu ja Võru vahet rännanud sõnumikud“ annavad otsese ja elava pildi mõlemast mehest, ÕES-i üritustest ja ajajärgust üldse. Need on enamasti üldisi küsimusi (keel, kirjandus, rahvalaugustus jne.) käsitlevad sõnavõtud — võiks tänapäevselt öelda: artiklid, arvustused ja äärmärkused kirjade kujul. Neid mõtteid, mille koht oleks aktuaalsena olnud avalikus sõnas, loeme nüüd umbes sada aastat hiljem ja imestame seda vaimu ja värskest, mis neist veel nüüdki hoovab. Teose lisadena on koondatud Kr. kirjad ÕES-le ja D. H. Jürgensonile ja Faehlmanni märkused oma tülist parun Nolckeniga ja Liphart'iga.

Mis puutub trükkitoimetaja M. Lepiku töösse, siis on see tehtud võistlematu hoolikuse ja täpsusega. Kirjad on reprodutseeritud, nagu juba eessõnas tähendatakse, originaalide põhjal kõigi tekstikriitiliste nõuete järgi. Võib arvata, et kirjade lahtimõistatamine ja asjalikkude märkustega varustamine ei valmistanud trükkitoimetajale vähe vaeva.

Bernard Kangro.

Kalevala. Trükki toimetanud ja eessõnaga varustanud Yrjö Sirola ja Ivar Lassy. Kaanelustused, esilehe ja laulude algustähed suunitlenud ja valmistanud Paul Siikki ja Hannes Pulkkinen. Petroskoi 1935. 944 (XXXVI+908) lk. Hind 12 rubla [39 kr.].

„Kalevala“ 100-a. juubeli puhul ilmus Karjalas uus soomekeelne „Kalevala“ iluväljaanne. See sisaldab värvilisi vinjette üheksas erinevas toonis: hall, pruun, roheline, lilla, kollane, punane, oranžpunane, must ja sinine. Tekst ise, mis on teise stereotüüp-väljaande jäljend, on trükitud ühele veerule ning kaunistatud rohelise piirjoonega.

„Kalevala“ runokogu on selle poolest Piibli sarnane, et siit võib igaüks lugeda oma ilmavaate kohase usutunnistuse. Nõukogude Karjala leiab, et „Kalevala“ laule praegune proletariaat võivat nautida paremini kui ükski teine rahvaklass (lk. IV). Yrjö Sirola ja Ivar Lassy eessõna on kirjutatud poliitilise sihiga, millel ei ole teaduslikku väärtust. Artikli kirjutaja nopib näiteks prof. K a a r l e K r o h n'i teose „Kalevalan runojen historia“ vananenud väljaandest a. 1903 (tema sama uurimuse uuemat väljaannet ei tsiteerita!) tõendusi, mis lasevad oletada „Kalevala“ laule algupäralt Vene-Karjala päritoluga. Tolle K. Krohn'i uurimuse enam kui poolte „Kalevala“ laulude eesti päritolust ei mainita sõnakestki, sest see ei ole asjale kasulik — kui Karjalamaa tahetakse teha „Kalevala“-laulude monopoliks!

Ainult Lönnroti a. 1844 siia poole lahte matka puhul mainitakse Eestit, kust olla kogutud rikkalikult rahvalaule, ilma et oleks lähemalt seletatud meie laulude iseloomu.

Elmar Päss.

Õiendus.

„Eesti Kirjandus“ nr. 2, 1937 lk. 98 leiduv lause „Autori surma tõttu on jäänud pooleli A. Saarna „Linn tellinguis““ tuleb kustutada kui ekslik.

Akadeemilise Ajaloo-Seltsi väljaanne

Ajalooline Ajakiri

seab oma ülesandeks tõlgendada meil ajaloolisi harrastusi, äratada huvi ajaloo, eeskätt meie rahva ajaloo vastu võimalikult laiemais ringkonnis väljaspool uurijate ja ajaloo-õppijate kitsaid rühmi. Parimate kodu- ja välismaa uurijate vastavate artiklite, ülevaadete ja arvustiste kaudu jälgib „Ajalooline Ajakiri“ pidevalt nii kodumaa kui ka üldise ajaloo uurimise edusamme meil ja mujal. Alates 16. aastakäiku ja silmas pidades eelmainitud põhimõtteid, toob „Ajalooline Ajakiri“ 1937. a. rea uudseid uurimusi nii üldise kui ka Eesti ja Põhjamaade ajaloo alalt.

„Ajaloolist Ajakirja“ ilmub 4 numbrit aastas.

Tellimishind: 2 krooni 40 s. aastas. Üksiknumber 70 senti. Kuulutuste lehekülg 10 krooni, 1/2 lehekülge 5 krooni jne.

Toimetus: peatoimetaja dr. O. Liiv, toimetuse liikmed: mag. E. Blumfeldt, prof. H. Kruus, mag. M. Schmiedehelm, dr. H. Sepp, prof. P. Tarvel, dr. J. Vasar; toimetuse sekretär mag. H. Fischer.

Toimetuse aadress: Riigi Keskarhiiv, Tartu.

Talitus asub: Tartu, K.-Ü. „Loodus“, Ülikooli tän. 18; sealsamas on saadaval ka „Ajaloolise Ajakirja“ varemalt ilmunud aastakäigud. Tellimisi võtavad vastu kõik E. V. postiasutised.

KUUKIRI KODU- JA VÄLIS-EESTIST

„VÄLIS-EESTI“

sisaldab:

- reisikirjeldusi, seklusi, mälestusi jne. võõrsilt;
- huvitavaid kirjeldusi eestlastelt terves maailmas;
- sõnumeid väliseestlaste elust-olust;
- teateid organiseeritud väliseestlaste tegevusest ja nende rahvuskultuurilisest tööst;
- rohk. ülevõtteid välismaadest, väliseestlastest jne.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja suuremad raamatu-kauplused.

Üksiknumbrid müügil üle kogu riigi.

Tellimishind aastas Kr. 2.50. Üksiknumber 25 senti.

Väljaandja **Välis-Eesti Ühing**, Vana Posti 8, Tallinn.

1937. a. Inseneridekoja väljaandel ilmuv pop.-tehn. ajakiri

„Tehnika Kõigile“

jätkab ilmumist endisel viisil, tuues huvitavaid artikleid kõigilt tehnilistelt aladelt, mis on tähtsad laiemale rahvakihtidele, nagu:

1. Ehitusmaterjalid ja tööstusained. 2. Ehituskonstruktioonid ja -viisid. 3. Teed ja sillad. 4. Maaparandus. 5. Ehitusasjanduse ja tehnika entsüklopeedia. 6. Jõumasinad ja katlad. 7. Tööstustehnika. 8. Tehnika põllumajanduses. 9. Autoasjandus, mootorrattad ja lennuasjandus. 10. Elektrotehnika ja elekter igapäevases elus. 11. Raadio. 12. Sõjatehnika. 13. Keemiline tehnoloogia. 14. Foto ja film. 15. Tehnika uudiseid ja praktilisi näpunäiteid. 16. Vastused küsimustele. 17. Kroonika, bibliograafia jne.

Lisadena: tasuta oskustööde õpiraamatud ja käsiraamatud.

Tellimishind: (12 numbriga eest) ühes lisadega kojusaatmisega aasta lõpuni — Kr. 4.—, 1/2 aastaks — Kr. 2.—, 1/4 aastaks — Kr. 1.20. Üksiknumbriga hind — 40 s. Kollektiiv-aastatellimistel, vähemalt viis eksempl., tehakse hinnaalandus à 60 s.

Kuulutuse hinnad: 1 lk. — Kr. 40.—, 1/2 lk. — Kr. 20.—, 1/4 lk. — Kr. 10.—, 1/8 lk. — Kr. 6.—, 1/16 lk. — Kr. 3.50, kaantel ja tekstis 50% kallim. Pikemaajalistele (üle 6 kuu) kuulutuse tellijatele kuni 25% hinnaalandust.

„TEHNIKA KÕIGILE“ toimetuse ja talituse aadress:

Tallinn, Vene t. 30. Telefon 431-35. Posti jooksev arve nr. 573.

EESTI EV.-LUT. USU KIRIKU

Noorsootöö Keskuse

*väljaanded on tähusaks
aliks noorte usuelu äratamisel
ja nende kasvatamisel*

„NOORTE JUHT“ on ainus kiriklik noorte ajakiri, sisukas ja pildirikas. Toimetatud sihikindlalt, noortekohaselt, sobib eriti küpsvaile noorile juhiseks usulise maailmavaate kujundamisel. Ilmub 12 nr.

Kr. 1.65 aastas.

„LASTE SÕBER“ kiriklik laste-ajakiri. Ilmub kahevärvilisena rohkete piltidega, 56 numbrit aastas ja on seejuures kõige odavam lasteajakiri, sest maksab ainult

60 senti aastas.

„PÜHAPÄEVAKOOL“ — kirikliku lastetöö ja usulise kasvatuse ajakiri. Eriti tähtis usuõpetajale, tuues tunnikäsitlusi, kavu, põhimõttelisi kirjutusi ja jutustuste materjali tundides kasutamiseks. Ilmub 12 nr.

Kr. 1.20 aastas.

J. LUNDE, Norra piisk.: Jeesus ja lapsed. Haaravaid usulisi jutustusi lastele, 64 lk., pilte.

50 senti.

EELUK

**Noorsootöö
Keskus**

TALLINN, KIRIKU 8,
telefon 459-92,
posti jooksev arve 6-44.

Keskkooli- ja gümnaasiumi-noorsoo ajakiri

«Tuleviku Rajad»

Vastutav tegevtoimetaja KARL MIHKLA.

Toimetus: Johannes Aavik, Harald Jänes, Otto Joh. Kiisel, Hugo Lepik, Oskar Parlo, Helene Tamverk, Aleksander Vaigla.

Väljaandja: *Eesti Keskkooliõpetajate Kõgu.*

Toimetus ja talitus: Tallinn, Sakala 51.

„Tuleviku Rajad“ sisaldavad artikleid noorsoo isetegevusest, kirjandusest, kunstist, rahvusküsimusest, keha-kultuurist, keeleuuendusest, karskusaatest, noorkotklusest, skautismist jne.; jutustusi, luuletusi, vesteid, matkakirjeldusi, loodusteaduslikke küsimusi käsitlevaid kirjeldusi; arvustusi kirjandusteoste kohta; teateid ja juhiseid isetegevuse alalt, pilte, karikatuure jne. jne. Eri nurgad on ajakirjas järgmiste alade jaoks: sport, keeleküsimused, kirjandusarvustused, teater, loodusteaduslikud küsimused, tehnika, raadio, foto, male, mõistatused, õpilaste isetegevus, tütarlaste eriharrastused jm.

Õpetajad, õpilased, vilistlased! Tehke kaastööd „Tuleviku Radadele“! Kirjutage artikleid, arvustusi, jutustusi, luuletusi, matkakirjeldusi, tehnilisi ülevaateid, vesteid; tehke jooniseid, linoollõikeid, karikatuure, kaanekavandeid; saatke teateid ja ülesvõtteid õpilaste isetegevuse kohta jne.!

„Tuleviku Rajad“ maksavad:

sügispoolaasta (4 numbrit) — 90 s., kevadpoolaasta (5 nr.) — 115 s.,
kogu õppeaasta (9 nr.) — 2 kr., üksiknumber 25 s.

„Tuleviku Radu“ saab tellida ka igast postkontorist.

Eesti Talu •

on ajakiri talurile ja igale teisele, kes on huvitatud põllumajandusest ja maaelust.

Eesti Talu •

kaastöölisiks on silmapaistvamad põllumajandusteadlased kui ka mehed adra tagant.

Eesti Talu •

on pildirikas ja sealjuures odavaim põllumajanduse ajakiri.

Eesti Talu •

ilmub kord kuus, vähemalt 32-leheküljelisena.

Eesti Talu •

tellida on kõige hõlpsam postiasutistest.
Tellimishind: 12 kuuks Kr. 1.—
6 " " 0.60

Eesti Talu •

toimetus ja talitus: Tallinn, Pikk tän. nr. 40, Põllutöökoda, telefon 464-24.

Kultuuri- ja haridustegelaste ajakiri

ARENG

ilmub nüüd 12 korda aastas.

Tellimishind on aga endiselt ainult Kr. 2.—
aastas, Kr. 1.— poolaastas.

ARENG toob oma veergudel juhtkirju, kirjutisi, ülevaateid ja kroonikat kultuuri ja vabaharidustöö mitmekesiselt aladelt.

ARENG on kõigi kultuuri- ja vabaharidustöö-tegelaste omavaheliseks sidepidajaks ja ustavaks kaastööliseks.

ARENG pühendab oma veergudel erilist tähelepanu enesearendustöö mitmekesistele vormidele ja nende väljaarendamisele.

ARENG on parimaks sõbraks ja nõuandjaks õpiringidele, maateatri tegelasile ja raamatukogudele.

ARENGU kaastöölisiks on hulk tuntud teadusmehi, haridus- ja seltskonnategelasi.

Nõudke tasuta proovinumbreid!

Tellida saab igast postiasutisest.

Toimetuse: *Ev. Vender* (pea- ja vastutav toimetaja),
J. Rummo, *N. Ruus* (tegev toimetaja),
A. Sibul, ja *A. Särev* (maateatri osa toimetaja).

Toimetuse ja talituse aadress: Tallinn, Uus tän. 2,
tel. 452-64.